

Rechtspraak in tuchtzaken door de beroepsorden: toetsing van de wettelijkheid door het Hof van Cassatie.

Het fenomeen dat een groep personen die in dezelfde sector werkzaam zijn zichzelf *gedragsregels* oplegt, komt steeds vaker voor. Dat gebeurt door overeenkomsten die zij zelf opstellen en waarbij men zich moet aansluiten. Het naleven ervan is afhankelijk van de goede wil van eenieder (1). Wanneer die regels niet worden nageleefd kan een tuchtgerecht samengesteld uit gelijken sancties opleggen.

Deze plechtige openingsrede wil een onderzoek instellen naar de toetsing door het Hof van Cassatie, *tijdens de twee laatste decennia*, van de beslissingen van die tuchtgerichten. Het is daarbij de bedoeling voorbij te gaan aan de eigenheden van de een of andere code van plichtenleer om te komen tot een soort gemeenschappelijke noemer van tuchtrecht en tuchtrechtspleging (2).

(1) Wester-OuisseV., "Le droit pénal face aux codes de bonne conduite", Rev. Sc.Crim., 2000, p.351.

(2) Hetzelfde onderwerp werd reeds behandeld op de R.U.G. door professor Marcel Storme tijdens het academiejaar 1974-1975. Lees dienaangaande: Baert K. en Leroy Ph., "Een tuchtrechtelijk procesrecht in dienst van het tuchtrecht", R.W., 1977-1978, 2317.

De begindatum van dit onderzoek werd op het jaar 1980 bepaald.

Dit onderzoek behelst niet de rechtspraak van het Hof inzake het *gerechtelijk tuchtrecht* en wel om twee redenen: het specifiek karakter van die discipline, waarvan de betwistingen volledig binnen de rechterlijke orde worden beslecht en die wordt behandeld in een titel van het Gerechtelijk Wetboek die onlangs ingrijpend werd gewijzigd (De wet van 7 mei 1999 inzake het tuchtstelsel van de magistraten, die uiterlijk op 1 januari 2001 in werking zal treden; - Zie: Matray Chr., "Le nouveau régime disciplinaire des magistrats", J.T., 2000, p. 133; -Martens P., "La discipline des magistrats en Belgique et les droits de l'Homme", Rev. trim. D.H., 1995, p. 175); ook het feit dat het Hof van Cassatie in die materie niet als opperste gerechtshof maar als tuchtrechter kan optreden. Er wordt evenmin aandacht besteed aan het tuchtrecht van het openbaar ambt, noch aan het militair tuchtrecht en aan het tuchtrecht in de sport omdat ook die beide materies een zo specifiek karakter hebben dat zij onderscheiden zijn van de tuchtregeling in de beroepsorden. Er moet vooraf ook worden gewezen op het feit dat het tuchtgerecht in de beroepsorden, zoals dat verder wordt onderzocht, in die zin bijzonder is dat het niet stoelt op prerogatieven eigen aan de bevoegdheid om te bevelen, maar wordt uitgeoefend op een egalitaire grondslag t.a.v. van de leden van de groeperingen, die wegens hun functie, hun opdracht, hun beroepsstatus, beschikken over hetgeen men "een versterkte autonomie" heeft genoemd, waarbij op de tucht wordt toegezien door de gelijken van de rechtszoekenden; "de enige gehoorzaamheid is die welke uitgaat van de eerbied voor de gemeenschappelijke normen".

Die eigenheid heeft ook tot gevolg dat het tuchtrecht moet worden onderscheiden van het "recht dat in handen is van de overheid die beveelt", bijvoorbeeld het tuchtrecht dat wordt uitgeoefend door de overheid t.a.v. de ambtenaren. Zie over dat onderscheid tussen twee soorten tuchtgeschillen: Van Compernelle J., "L'évolution de la fonction de juger dans les Ordres professionnels", Public.Fac.Univ.St.Louis, 1983, p. 399; Cambier C., Principe de contentieux administratif, dl. II, p. 313 e.v.

Vooraf dienen enkele vragen te worden gesteld om het voorwerp van deze rede af te bakenen.

* *
*

-De aard van het tuchtrecht-

Wat moet worden verstaan onder tuchtrecht?

Gaat het om een recht?

In 1852 overwoog procureur-generaal Leclercq dat de tuchtgerechten enkel een onafhankelijke morele beoordeling van het recht verwoorden (3)!

Gaat het om gebruiken of costuymen, met dien verstande dat die gebruiken costuymen bronnen van het recht kunnen zijn (4)? Die vragen zijn thans zeker niet meer zo belangrijk, aangezien niet meer wordt betwist dat tuchtrecht een recht is waarvan het juridisch kader werd erkend, eerst door de werking van de algemene rechtsbeginselen en later door de rechtstreekse toepassing van de beginselen van het Europees Verdrag.

Dat recht is wezenlijk een recht dat regels voorschrijft en sancties oplegt. Het heeft zeker een rechtsprekend karakter maar behoort tot een partiële rechtsorde, waarin de rechten en waarborgen die in de globale rechtsorde worden erkend slechts geleidelijk zijn opgenomen.

De normaliserende, moraliserende et bestraffende oogmerken van het tuchtrecht hebben tot gevolg dat tuchtrecht ertoe neigt het bestraffend recht bij uitstek, te weten het strafrecht, als rolmodel te hanteren (5).

Om te vermijden dat het tuchtrecht een amalgaam met het strafrecht wordt, gebruikt men doorgaans een specifieke term, te weten de term *plichtenleer*, die door Jeremy Bentham in het leven werd geroepen om een "theorie van de plichten" te omschrijven (6). De term "plichtenleer" zal dus metonymisch worden gebruikt

(3) Vermeld door Verhoeven J., in "L'impartialité du juge disciplinaire et les droits de l'Homme", noot onder cass. 23 mei 1985, R.C.J.B., 1987, p. 357, nr. 16.

(4) De Page, d. I, nr. 9.

(5) Over de "évolution de la fonction de juger dans les Ordres professionnels", lees de reeds vermelde opmerkenswaardige studie van Jacques Van Compernelle, die in feb. 1983 werd geschreven op een tijdstip waarop er nog een ernstige discordantie bestond tussen de rechtspraak van het Europees Hof en die van het Hof van Cassatie "laquelle devra selon toute vraisemblance, se modifier radicalement" (noot 78), wat inderdaad is gebeurd; Delmas-Marty M., "Réflexions sur le pouvoir disciplinaire", Rev. trim. D.H., 1995, p. 156.

(6) Hannequart Y., en Henry P., "Les normes déontologiques et leurs caractères spécifiques", in "Le droit des normes professionnelles et techniques", Bruylant, 1985, p. 333, noot (2).

voor het geheel van de morele regels die de uitoefening van een beroep beheersen (7).

* *
*

De oorsprong van de codificatie van de beroepsregels hangt samen met de ontwikkeling van de corporaties en verenigingen en met hun organisatie. "Toute institution (...) secrète ses règles d'organisation, (...) établit sa propre police. Pour assurer le respect de ces prescriptions, elle veille à instaurer et à préserver la discipline parmi ses membres. L'appartenance à l'institution implique l'acceptation de sa discipline" (8).

Paul-Emile Trousse sprak in dezelfde zin: "Le développement des corporations et associations rapproche le droit disciplinaire du droit pénal, dans la forme par la définitions des manquements, et par la détermination préalable de sanctions disciplinaires. Mais il poursuit non pas un but d'intérêt général, mais particulier: assurer le respect des devoirs propres d'une profession, d'une association. C'est le but qui conditionne la nature des manquements et des sanctions. Le droit disciplinaire, précisait-il encore, ne s'impose qu'aux adhérents" (9).

De bezorgdheid om het uitoefenen te regelen van bepaalde zogenaamde vrije beroepen -die soms *kunst* werden genoemd omdat zij een bijzondere kennis en praktijk vereisen- heeft geleid tot een codificatiebeweging. Daaruit zijn dan structuren en organen ontstaan die instaan voor de werking van die beroepen en voor het uitwerken van een tuchtrecht.

Het zijn de beroepsorden zelf die het initiatief voor een dergelijk soort reglementering horen te nemen. Zij zijn immers het best geplaatst om een passende plichtenleer te concipiëren en op de naleving ervan toe te zien. De beroepsorden oefenen aldus tegelijkertijd een administratieve, normatieve en rechtsprekende functie uit.

Zoals professor Van Compernelle doet opmerken: "ce cumul des trois fonctions qui autorise à considérer que l'Ordre professionnel réunit, au plan institutionnel, les attributs d'un ordre juridique propre régissant une société partielle, distincte de la société globale assumée par l'État" (10).

(7) Robert, Dictionnaire historique de la langue française.

(8) Delperée F., "Le droit disciplinaire, unité ou diversité", Rev. trim. D.H., 1995, p. 342.

(9) Trousse P.-E., Droit Pénal, d. I, 1, nr. 13, in Les Nouvelles.

(10) Van Compernelle J., op. cit., p. 398, noot 26; Baert K. en Leroy Ph., op.cit.

De uitwerking van die codificatiebeweging is zeer specifiek: aan het individuele geweten een collectieve korpsdiscipline toevoegen (11).

Die binnensijpeling van het fenomeen van de plichtenleer in het maatschappelijk leven en in het recht, gebeurde zonder dat daartoe noodzakelijk een tussenkomst van de wetgever vereist was, aangezien de norm van de plichtenleer door de Orde zelf werd uitgevaardigd (12).

Van bij de oorsprong wordt dat verschijnsel gekenmerkt door zijn heterogeen karakter, de dicta in tuchtzaken gaan nu eens uit van de Staat (wanneer het gaat om het openbaar ambt, het leger, de gevangenis), dan weer van de privé-sector (beroepsorden, verenigingen, sportfederaties, enz...). Het gemeenschappelijk kenmerk daarbij is dat telkens een bepaald gebied wordt afgebakend dat men wil controleren en waarbinnen men sancties wil opleggen, met als resultaat een "fragmentation du pouvoir réglementaire" (13).

Een omschrijving van de beroepsorden die binnen het bestek van ons onderzoek vallen kan worden ontleend aan professor Cyr Cambier: het betreft "corporations professionnelles régissant sous un régime de self-government et à la faveur d'attributs empruntés aux pouvoirs, la pratique des professions" (14).

Professor Van Compernelle geeft de wezenlijke kenmerken ervan weer in de volgende formulering: "des institutions de droit public créées par la loi en vue d'assumer et d'assurer, dans le ressort de certaines professions libérales, une mission d'intérêt général exercée, avec des attributs de puissance publique, sous un régime d'autonomie" (15).

Wegens die diversiteit van dat tuchtrecht is het moeilijk, maar ongetwijfeld ook nuttig, een synthese te maken om van daaruit bedenkingen te formuleren. Daarom deze poging om vanuit een onderzoek van de rechtspraak van het Hof van Cassatie na te gaan of er niet enkele gemeenschappelijke noemers zijn.

(11) Savatier R., "L'origine et le développement du droit des professions libérales", Archives de philosophie du Droit, 1953-54, p. 53; Rassinon-Roland, "Le pouvoir réglementaire des Ordres professionnels en matière d'art de guérir", in Mélanges en hommage à Jacques Velu, 1992, d. III, p. 1862.

(12) Hannequart en Henry, op. cit., p. 298.

(13) J. Velu vermeld door Rassinon-Roland A., "Le pouvoir réglementaire des Ordres professionnels en matière d'art de guérir", in Mélanges en hommage à Jacques Velu, 1992, d. III, p. 1865.

(14) Cambier C., Précis de droit administratif, Larcier 1968, p.168.

(15) Van Compernelle J., op. cit., p. 393; lees de zeer verhelderende uitleg die hij bij die omschrijving geeft en aan het feit dat de orden door de wet zijn ingesteld en georganiseerd. Daaruit blijkt hoezeer en waarom de beroepsorden, waartoe ons onderzoek beperkt blijft, verschillen van andere groeperingen of verenigingen die uit een privé-initiatief zijn geboren.

* *
*

-Verschillen tussen strafrecht, moraal en plichtenleer-

Omdat tucht gepaard moet gaan met een zekere dwang wordt steeds de vergelijking gemaakt tussen strafrecht en tuchtrecht (16).

In tegenstelling tot het strafrecht dat bedoeld is en geldt voor eenieder, in het algemeen belang, en dat een sanctie stelt op de verplichtingen die op alle burgers rusten, betreft de code van de plichtenleer alleen een bepaalde gemeenschap en is hij dus bedoeld voor intern gebruik, te weten voor een bepaalde groep waarbinnen hij exclusief van toepassing is en waarvan hij de collectieve belangen wil verdedigen. Het tuchtrecht is een soort strafrecht eigen aan elk maatschappelijk korps waar het op egalitaire basis is ingesteld en van contractuele aard is, nu het samenhangt met het aanvaarden van statutaire regels door de leden ervan. Aldus kan worden gesproken over een *contractualisering* van het strafrecht, aangezien de professionelen zich bij overeenkomst ertoe verbinden het na te leven. Door het *'voorschrijvend'* karakter van dat tuchtrecht verschilt het van de verbodsbepalingen van het Strafwetboek. Het tuchtrecht laat zich ook in vrij algemene zin -en eerder vaag- in met de eer, de waardigheid en de eerlijkheid bij de uitoefening van het beroep, welke begrippen aan de ethica zijn ontleend.

Tussen de twee wijzen van beteugeling zou er slechts een verschil van toepassingsgebied zijn dat, volgens de aanhangers van *de stelling van de analogie* (17), helemaal geen wezenlijk verschil is.

Het verschil wordt prangender op het vlak van de uitoefening van de tuchtprocedure vergeleken met de strafprocedure. Weliswaar werd zowel in de tuchtprocedure als in de strafprocedure de vervolgte persoon geconfronteerd met dwingende gedragsregels, maar in het strafrecht gaat het om regels die in beginsel voor elk lid van de maatschappij gelden, terwijl het in tuchtrecht gaat om regels die eigen zijn aan een welbepaalde groep.

Dat eerste onderscheid leidt tot een tweede onderscheid: de strafprocedure wordt uitgeoefend door het openbaar ministerie en beslecht door een strafrecht; de tuchtprocedure daarentegen wordt voornamelijk in besloten kring uitgeoefend, waarbij niet noodzakelijk iemand wordt aangewezen om te vordering uit te oefenen, om te onderzoeken, om te vervolgen.

Uit dat oogpunt vinden we bepaalde wezenlijke kenmerken van het strafrecht of van de strafprocedure niet terug in het tuchtrecht en de tuchtrechtspleging: het

(16) Zie verbo Discipline in Encyclopédie Dalloz, Répertoire de droit pénal et de procédure pénale, d. III (1997), nr. 16 e.v.

(17) Encyclopédie Dalloz, op. cit., nr. 18.

tuchtrecht is niet op dezelfde wijze onderworpen aan het wettelijkheidsbeginsel als het strafrecht, met name wat betreft de omschrijving van de misdrijven; er zijn doorgaans geen regels voor de verjaring van de tuchtvordering; er is niet noodzakelijk een orgaan dat de vervolgingen instelt enz... (18).

In zijn beroemde "Principes Généraux du droit pénal belge" (19), onder het hoofdstuk over de aard van het misdrijf, stelt J.-J. Haus het begrip misdrijf tegenover het begrip tuchtfout, en overweegt daarbij dat "les fautes de disciplines ne sont pas des délits", en "que les pénalités du code pénal cessent d'être des peines proprement dites, quand elles sont appliquées par mesure de discipline; qu'elles ont pour but non de punir mais de corriger".

In tegenstelling tot de moraal die verwijst naar het individuele geweten, bepaalt de code van de plichtenleer sancties die zullen worden getroffen door een gerecht dat een rechtstreeks uitvloeisel is van het gezag van de orde om te waken over de toepassing van de voorschriften van de groepering of van het beroep.

De sanctie heeft tot gevolg dat de code, in tegenstelling tot de moraal, een directe werking in de rechtsorde heeft en aldus zelfs kan worden gelijkgesteld met de rechtsnormen in het algemeen (20). "La déontologie se présente (ainsi) comme un mode original et caractéristique d'insertion de nouvelles normes juridiques dans le droit objectif" (21).

Dat heeft het Arbitragehof bevestigd in een arrest van 7 december 1999, nr. 129/99: "B.4 Er bestaat een verschil dat op een objectief criterium berust tussen de toestand van personen die het voorwerp uitmaken van een strafrechtelijke vervolging en van diegenen die het voorwerp uitmaken van een tuchtrechtelijke procedure. De strafvordering heeft tot doel inbreuken op de maatschappelijke orde te doen bestraffen en wordt uitgeoefend in het belang van de hele maatschappij; zij behoort tot de bevoegdheid van de strafgerechten; zij kan enkel betrekking hebben op feiten die door de wet als misdrijf omschreven zijn en zij geeft, in geval van veroordeling, aanleiding tot de door of krachtens de wet voorgeschreven straffen." "De tuchtvordering heeft tot doel te onderzoeken of de titularis van een openbaar ambt of van een beroep de deontologische of disciplinaire regels heeft overschreden of afbreuk heeft gedaan aan de eer of de waardigheid van zijn ambt of beroep; zij wordt uitgeoefend in het belang van een beroep of een openbare dienst; zij heeft betrekking op tekortkomingen die niet noodzakelijk het voorwerp uitmaken van een precieze definitie; ze kan aanleiding geven tot sancties die de betrokkene raken in de uitoefening van zijn ambt of beroep en die uitgesproken

(18) Zie infra over die problemen, de rechtspraak van het Hof.

(19) T.I., nr. 261 e.v.

(20) Hannequart en Henry, op.cit., p. 304, 305.

(21) Ibid., p.325.

worden door een orgaan dat eigen is aan elk betrokken beroep, door een administratieve overheid of door een rechtscollege."

* *
*

Op grond van eigen werkingsimperatieven zullen de groeperingen of beroepen zich organiseren in "Orden", af althans een structuur uitbouwen die een verordenende en disciplinaire bevoegdheid heeft. Vandaar de nood aan regels en waarborgen voor de rechtspleging zodra het tuchtgerecht bevoegd wordt om straffen uit te spreken wanneer een bepaalde gedraging indruist tegen de plichtenleer.

Als men aanneemt dat het tuchtrecht het meest gelijk op het strafrecht, dan rijst de vraag of het tuchtrecht een kopie van het strafrecht zal zijn, of althans de beginselen en technieken ervan aan zijn eigen behoeften zal aanpassen (22).

* *
*

De beroepsregels hebben een juridisch tintje gekregen net zoals het toezicht door de orde; tucht werd plichtenleer; gedragsregels werden codes.

De gevolgen van die evolutie zijn vanzelfsprekend belangrijk. "Dès l'instant où le droit et un juge ont fait irruption dans ces matières, le souci d'étendre au justiciable les garanties du procès équitable se comprend sans peine" (23).

Het getuigt zeker van enige willekeur te stellen dat die evolutie vanaf de jaren zeventig betekenisvol is geworden, zoals ook het doordringen van het Europees recht in de interne rechtspraak sedert de jaren 1970-1980 betekenisvol is geworden. Tijdens die jaren werden immers tuchtorders betwist omdat de corporatistische rechter partijdig zou zijn of omdat de uitoefening van het recht van verdediging beperkt was. Men denke hier meer bepaald aan enkele arresten van het Europees Hof die op dat gebied mijlpalen zijn geweest.

Men zal zich in dat verband herinneren dat het Hof tot in de jaren 1980 van oordeel was dat art. 6 E.V.R.M. niet van toepassing was op de tuchtgerichten. Die rechtspraak was toen in overeenstemming met die van de Europese Commissie, tot de volgens professor Van Compernelle "spectaculaire revirement opéré par la Cour européenne".

(22) Pralus-Dupuy J., "La répression disciplinaire de l'infraction pénale", Rev. Sc. Crim, 1992, p. 229; zie ook Chronique XXX, Recueil Dalloz-Sirey, 1993, p. 135.

(23) Verhoeven J., op. cit. p. 357.

In de lijn van het beginsel dat werd afgeleid uit de arresten Ringelsen van 16 juli 1971, en König van 28 juni 1978, -die evenwel geen betrekking hadden op de tuchtgerichten-, werd het doorslaggevend arrest van 23 juni 1981 -reeks A, nr. 43-gewezen, in zake de geneesheren Le Compte, Van Leuven en De Meyere tegen de Belgische Staat. Dat arrest zegt dat art. 6 van toepassing is als het geschil voor de tuchtrechter private belangen betreft, zoals het recht om een beroepsactiviteit uit te oefenen (24).

Die uitspraken van het Europees Hof openen perspectieven en stelden problemen aan de orde waardoor de organisatie en de werking van de beroepsorden in een ander daglicht kwamen te staan, met name wat betreft de openbaarheid van de rechtspleging, de samenstelling van een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie en het tegensprekelijk karakter van het debat.

Op die grond van Europese rechtspraak, die vanaf het einde van het decennium 1970-80 als "acquire, solide, claire et sans repentir (!)" (25) kon worden beschouwd, en vanaf hetgeen door professor Verhoeven (26) werd beschouwd als een "évolution remarquable" van het recht en inzonderheid van de rechtspleging voor de tuchtgerichten, leek het mij interessant om de rechtspraak van ons Hof te volgen. Ik heb me daarbij evenwel beperkt tot de twee laatste decennia om, uitgaande van een onderzoek van de aangevoerde cassatiemiddelen, na te gaan hoe Uw rechtspraak daarop heeft geantwoord en hoe zij aldus heeft bijgedragen tot de evolutie van het tuchtrecht in het algemeen, op een tijdstip waarop "le temps est définitivement révolu où la juridiction disciplinaire était appelée à formuler des appréciations morales indépendantes du droit" (27) ...

Ons onderzoek neemt de vorm van een triptiek aan, rekening houdend met de drie traditionele gebieden van het tuchtrecht:

- het materiële recht, dat wil zeggen de code van de tekortkomingen, net zoals er een strafwetboek van de misdrijven bestaat dat wordt voorafgegaan door een algemeen strafrecht,
- het recht van de sancties,
- het recht van de rechtspleging.

* *
*

(24) Zie ook het arrest Le Compte II, van 10 feb. 1983, nr. 58.

(25) Ader H., "L'intervention de la Cour européenne en matière disciplinaire" in *Mélanges en hommage à Louis Pettiti*, Bruylant, 1998, p. 96, met aanhaling van Lambert P., *Rev. Trim. D.H.*, 1995.

(26) Van Compernelle J., *op.cit.*, p.408.

(27) *Ibid.*, p. 357.

-Het materiële tuchtrecht-

Het tuchtrecht is een groepsrecht (28). Bijgevolg kunnen alleen de inbreuken op de werkingsregels van de groep, de handelingen of verzuimen die een weerslag kunnen hebben op de goede werking van de groep of het beroep, ja zelfs de eer, de waardigheid of de eerlijkheid van het ambt kunnen aantasten, als tuchtfouten worden aangemerkt.

De wijze waarop het materiële tuchtrecht tot stand komt verschilt grondig van de wijze van totstandkoming van het materiële strafrecht, d.w.z. het recht dat misdrijven bestraft. In strafzaken is nauwkeurigheid bij de juridische omschrijving van het misdrijf een wezenlijke vereiste (art. 2 Sw.): "nullum crimen sine lege" zei Feuerbach.

In tuchtzaken daarentegen wordt totnogtoe aangenomen dat het wettelijkheidsbeginsel niet van toepassing is. De regel inzake plichtenleer hoeft dus niet noodzakelijk in een formele tekst te worden vastgelegd (29). Zij is trouwens meestal van gewoonterechtelijke aard.

Het feit dat de in het beroep begane tekortkomingen of fouten niet in een code zijn vastgelegd is te verklaren door de specifieke aard van een materie die zowel de gebruiken als de ethiek van het beroep raakt, die beide aan evolutie onderhevig zijn. Dat is volgens Cyr Cambier (30) de reden waarom "le droit disciplinaire est largement non écrit. C'est le sort de toute déontologie professionnelle de ne pouvoir être complètement codifiée. Ce droit assure l'ordonnancement d'une société partielle et a, dans ce domaine, un objectif limité: c'est la conduite des membres d'un groupe qu'il règle et cela dans la mesure où les intérêts de la fonction ou de la profession organisée l'impliquent".

In brede kring wordt trouwens aangenomen dat het haast onmogelijk is een volledige lijst van beroepsplichten en dus van beroepsfouten of -tekortkomingen op te maken (31).

Wanneer de deontologische regel schriftelijk is vastgelegd, is de formulering ervan meestal ruim, ja zelfs vaag, wat de orde een beoordelingsvrijheid laat die ver afstaat van de regel van de strikte interpretatie die geldt voor de strafrechter. Daar de regel uit de beroepspraktijk wordt afgeleid, is ze meestal het werk van het orgaan -de Orde of de instelling- dat de wetgever heeft opgericht of waaraan hij de bevoegdheid heeft toegekend om de gewoonten en gebruiken in een code vast te leggen en de inbreuken erop te straffen.

(28) Cambier C., Droit administratif, Larcier, 1968, d.I., 312.

(29) Cass., 26 maart 1980, nr. 474; 19 juni 1980, nr. 656; 2 juni 1983, nr. 546; 19 mei 1988, nr. 583; zie ook: cass., 2 dec. 1993, nr. 500.

(30) Droit judiciaire civil, Larcier, 1974, d.I., p. 582.

(31) Zie bvb. Gedr. St. Kamer 1666/1-97/98, 3, noot 2; Van Compernelle J., op.cit., p.405.

De orde beschikt aldus over een driedubbele en ruim autonome regelgevende, rechtsprekende en tuchtrechtelijke bevoegdheid die verantwoord kan worden door de noodzaak van een grondige kennis van de regels inzake professionele plichtenleer (32).

Wanneer een Orde de wettelijke opdracht heeft het beroep dat hij vertegenwoordigt zo goed mogelijk te regelen en bijgevolg regels inzake plichtenleer op te stellen, impliceren de uitoefening van het beroep en de vrijwillige nakoming van de eraan verbonden verplichtingen dat de leden van die Orde zich gedragen naar de regels inzake plichtenleer en deze naleven (33).

De beroepsorden zijn tevens ermee belast de "waardigheid, de kiesheid, de eer, de beroepsplichten bij hun leden te vrijwaren. De plichten van deze leden worden hun aldus niet voorgeschreven door rechtsregels welke rechters, beroepsjuristen, kunnen of moeten kennen, doch wel door gebruiken en gewoonten die uit het beroepsleven en uit de wisselende noodwendigheden en mogelijkheden hiervan, en tevens uit tegelijk vaste en evolutieve tradities voortvloeien" (34). Die woordenschat werd, wij hebben het reeds gezegd, ontleend aan de ethica.

"Het feit zelf dat die regels grotendeels ongeschreven zijn (...) betekent, aldus procureur-generaal Krings, dat de organen die belast zijn met de vaststelling en de toepassing ervan een zeer ruime beoordelingsbevoegdheid hebben, in de eerste plaats wat de omschrijving van de inhoud van de regels betreft, en verder inzake de beoordeling van de ernst van de schending ervan" (35).

"Het is onmogelijk," stelde de procureur-generaal verder "de feiten die de waardigheid van het ambt aantasten, in teksten vast te leggen. Geen regel heeft overigens een absolute inhoud. En de beoordeling van de feiten is nu eenmaal tijd- en plaatsgebonden" (36).

Aangezien de inhoud van de gedragsregels in de regel wordt vastgelegd door de regelgevende overheid zelf, dat is door ervaren mensen uit de praktijk, bestaat het toezicht door de tuchtoverheid erin een bepaalde gedraging te toetsen aan bepaalde gedragsmodellen, wat die overheid, beter dan wie ook, bij machte is te beoordelen. Dat heeft tot gevolg dat de tuchtrechter van geval tot geval moet beslissen of het gelaakte gedrag als een tekortkoming aan de beroepsplichten kan

(32) Ordres et Instituts professionnels, R.P.D.B., aanvulling VI, nr. 4; Baert K. en Leroy Ph., op.cit., 2320.

(33) Cass., 29 maart 1984, nr. 440.

(34) Dumon, F., "Ontwerpen voor hervormingen en jurisdictionele functie", openingsrede van de procureur-generaal van 1 sept. 1977, nr. 4.

(35) Krings, E., "Plichten en dienstbaarheden van de leden van de rechterlijke macht", openingsrede van de procureur-generaal van 1 sept. 1988, nr. 33.

(36) Ibid., nr. 22.

worden aangemerkt (37), op het gevaar af dat hij een sanctie oplegt voor een gedraging die niet binnen het vooraf vastgelegde kader van strafbare tekortkomingen valt.

Het tuchtgerecht is dus niet gehouden de feiten die het bestraft te omschrijven in de bewoordingen van de wet of van een code van plichtenleer; het volstaat dat de rechter de feiten waarvoor de tuchtstraf wordt uitgesproken derwijze omschrijft dat het Hof kan nagaan of de aangevochten beslissing uit die feiten al dan niet kon afleiden dat het een tekortkoming betrof (38).

Dat is in het bijzonder het geval wat betreft de tekortkomingen aan de eer, de kiesheid en de waardigheid, die niet noodzakelijk voortvloeien uit de overtreding van een wetsbepaling en die niet noodzakelijk in een code van plichtenleer zijn omschreven.

Bij de beoordeling van een bepaalde gedraging, kan het tuchtgerecht bijvoorbeeld ertoe genoopt zijn het strikte kader van een beroepspraktijk te buiten te gaan, teneinde rekening te houden met de vereisten van de economische vrijheid, zoals die wordt gewaarborgd door de wet van 5 augustus 1991 tot bescherming van de economische mededinging (39).

De beoordelingsvrijheid waarover de tuchtrechter inzake tuchtfouten beschikt is evenwel niet onbegrensd. Bij ontstentenis van een schriftelijke regel, kan een bepaalde gedraging alleen na een redelijk onderzoek bestempeld worden als een fout of als een aantasting van de eer of de waardigheid van het ambt. "C'est le principe de raison qui pose des limites au pouvoir d'appréciation souveraine du juge disciplinaire" (40).

* *
*

Wat het materiële tuchtrecht betreft, dat is de code van de tekortkomingen, is de rechtspraak van het Hof de laatste twee decennia betrekkelijk schaars, wat niet

(37) Cambier, C., *Droit judiciaire civil*, Larcier, d. I, nr. 582.

(38) Cass., 23 okt. 1981, p. 274 en de noot A.T.

(39) Aldus is niet naar recht verantwoord de beslissing die een verweermiddel ten betoge dat de wet van 5 aug. 1991 de orde ertoe verplicht na te gaan of de regel van plichtenleer, op grond waarvan aan een apotheker werd verweten de eer en de waardigheid van het beroep aan te tasten, een bij de wet verboden praktijk is die de mededinging beperkt, alleen verwerpt op grond dat de Orde van apothekers geen economisch doel beoogt (Cass., 7 mei 1999, nr. 270, en de concl. adv.-gen. Dubrulle; zie tevens cass. 31 mei 1996, nr. 203; 24 okt. 1997, nr. 428).

(40) Lemmens P., "Le droit disciplinaire des huissiers de justice", in *L'huissier de justice*, Rev. bim., 1996, nr. 96/4.702, 65, noot 48.

verwonderlijk is, aangezien de beoordeling van de tekortkomingen van feitelijke aard en dus onaantastbaar is, waardoor ze niet getoetst wordt door het Hof (41).

Overigens kan een cassatiemiddel alleen de schending van een bepaling van een code van plichtenleer aanvoeren, als die code een wet is in de zin van art. 608 Ger.W., d.w.z. als hij verbindende kracht gekregen heeft.

Teneinde te achterhalen of een code van plichtenleer kan beschouwd worden als een wet (42) in de zin van art. 608 Ger.W. onderzoekt het Hof twee zaken.

Vooreerst gaat het na waarin de wettelijk opdracht bestaat van het orgaan dat de regel van plichtenleer had opgesteld.

Als de orde zijn verordenende bevoegdheid binnen de perken van zijn opdracht heeft uitgeoefend, is de eerste voorwaarde vervuld (43).

Het Hof gaat vervolgens na of de regel van plichtenleer verbindende kracht heeft, ofwel uit zichzelf, ofwel krachtens de, zelfs onuitgesproken, wil van de wetgever, dan wel of het aan een andere overheid, in het algemeen de Koning, staat verbindende kracht te verlenen aan de regel.

Als die voorwaarden voor de erkenning van het wettelijk karakter van de regel van plichtenleer vervuld zijn, kan de tekortkoming aan de regels en gebruiken van het beroep, die vervat zijn in die code van plichtenleer, tuchtrechtelijk worden gestraft.

Wanneer daarentegen een sanctie wordt opgelegd op grond van een bepaling van een code van plichtenleer die niet is goedgekeurd bij een in ministerraad overlegd koninklijk besluit, ofschoon de wet zulks voorschrijft, komt dit erop neer dat ten onrechte aan die code een verbindende kracht wordt toegekend die hij niet heeft (44).

De tuchtrechter had in voorkomend geval kunnen vaststellen dat het verweten feit bijvoorbeeld een aantasting van de eer of de waardigheid van het ambt vormde die rechtstreeks krachtens de wet kon worden bestraft.

"Het feit dat de Nationale Orde van geneesheren sommige, totnogtoe niet geschreven regels, in een code heeft vastgelegd, zonder dat zij door de Koning zijn

(41) Zie voor enkele voorbeelden van tekortkomingen: Cass., 15 sept. 1978, p. 54; 31 jan. 1980, nr. 329; 26 maart 1980, nr. 474; 19 juni 1980, nr. 656.

(42) De term 'wet' in de zin van het Europees Verdrag verwijst naar elke, al dan niet schriftelijk vastgelegde, norm van intern recht, voor zover hij kan geraadpleegd worden door de betrokken personen en nauwkeurig omschreven is.

(43) Cass., 25 sept. 1981, nr. 70, infra vermeld; 12 dec. 1985, nr. 252; 11 april 1991, nr. 423.

(44) Cass., 26 maart 1980, nr. 474; 25 sept. 1981, nr. 70; 29 april 1983, nr. 478; 31 jan. 1985, nr. 320; 6 juni 1985, nr. 607; 2 nov. 1989, nr. 135; 26 juni 1992, nr. 568; 2 dec. 1993, nr. 500.

bekrachtigd, betekent daarom nog niet dat de in die regels neergelegde beginselen niet dienen te worden nageleefd". De tuchtrechter kon dus in weerwil van de vaststelling dat de artikelen van de code van medische plichtenleer geen kracht van wet hebben niettemin oordelen dat de vervolgde geneesheer had gehandeld in strijd met de eer (...) van zijn beroep en hem daarvoor een tuchtstraf opleggen (45).

Wanneer een wettelijke bepaling voorschrijft dat een Orde tot opdracht heeft regels van plichtenleer vast te stellen en de raden van die Orde toezien op de naleving van de plichtenleer, de eer, de kiesheid, de eerlijkheid en de waardigheid van zijn leden, heeft het Hof geoordeeld dat het de bedoeling van de wetgever was geweest om aan de Orde de bevoegdheid toe te kennen om verordenende beslissingen te nemen, daar hij geen andere overheid bevoegd heeft gemaakt om aan die beslissingen verbindende kracht te geven; de wetgever erkent aldus impliciet dat de Orde daartoe bevoegd is. De door de Orde vastgestelde regels van plichtenleer zijn dus wetten in de zin van art. 608 Ger.W. (46).

De regels die, op straffe van een tuchtsanctie, moeten worden nageleefd door degene die een bepaald beroep uitoefent, staan aldus ofwel in een wet ofwel in normen van verordenende aard, die zijn vastgelegd door een bevoegd orgaan van het beroep, namelijk door een overheid waaraan de wetgever, uitdrukkelijk of stilzwijgend, de bevoegdheid heeft toegekend om aan zijn beslissingen verbindende kracht te geven, ofwel in niet geschreven beginselen (47).

De gelaakte fout hoeft evenwel niet noodzakelijk zowel een tekortkoming aan een beroepsplicht als een aantasting van de waardigheid van het ambt te zijn (48).

Het tuchtgerecht dat zijn beslissing alleen zou gronden op de beroepsbelangen van zijn leden en niet op een tekortkoming aan de plichtenleer zou zijn bevoegdheid te buiten gaan (49). Aldus is de enkele toekenning van kortingen door een apotheker aan zijn klanten niet strijdig met de plichtenleer, als hij niet tegelijkertijd gehandeld heeft in strijd met de waardigheid van het beroep (50).

(45) Zie dienaangaande, bvb. art. 6 K.B. nr. 79 van 10 nov. 1967, zoals gewijzigd bij het K.B. van 26 dec. 1985 betreffende de Orde der geneesheren, waarin de bevoegdheden van de provinciale raden worden opgesomd, waaronder de bevoegdheid om te waken (...) over het behoud van de eer, de kiesheid enz. ... van de geneesheren, en art. 15 van hetzelfde K.B. waarin wordt bepaald dat de nationale raad (...) de regels opstelt (...) die de code van medische plichtenleer vormen en waaraan de Koning, bij in ministerraad overlegd koninklijk besluit verbindende kracht kan verlenen, wat de Koning niet gedaan heeft. Cass., 26 sept. 1986, nr. 51; zie ook cass., 3 feb. en 9 mei 1986, nrs. 347 en 552.

(46) Cass., 11 april 1991, nr. 423.

(47) Cass., 26 maart 1980, nr. 474; 2 juni 1983, nr. 546; 19 mei 1988, nr. 583; 11 april 1991, nr. 423.

(48) Cass., 16 okt. 1986, nr. 92.

(49) Cass., 20 sept. 1979, nr. 92.

(50) Cass. 25 feb. 2000, AR. D.98.0041.F; zie ook Cass., 24 okt. 1999, nr. 428; 7 mei 1999, nr. 270 en concl. adv.-gen. Dubrulle.

Het uit art. 7.1 E.V.R.M. afgeleide wettelijkheidsbeginsel krachtens hetwelk "niemand kan worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde" is in beginsel niet van toepassing op de tuchtprocedures, wanneer die geen betrekking hebben op de gegrondheid van een strafvervolging (51). De specifieke betekenis van dat begrip *strafvervolging* noopt de rechter ertoe om buiten de omschrijving ervan in het nationale recht, ook na te gaan of de opgelegde tuchtmaatregel in werkelijkheid niet zowel door de aard als de gevolgen ervan gelijkstaat met een strafrechtelijke sanctie (52).

De ruime bevoegdheid van het tuchtrechtelijk orgaan om tekortkomingen bij de uitoefening van het beroep te beoordelen tast het wettelijkheidsbeginsel van de straffen niet aan (53).

De gewone rechter, namelijk degene die kennis neemt van de geschillen bedoeld in de artt. 144 en 145 Gw., is hoe dan ook niet bevoegd in tuchtzaken (54).

Art. 6.1 E.V.R.M., dat van toepassing is op de tuchtprocedures wanneer het geadieerde rechtscollege met name uitspraak moet doen over burgerlijke rechten en verplichtingen, kan, ondanks de voorrang ervan als regel van internationaal recht, het Hof van Cassatie, dat krachtens de artt. 608 en 612 Ger.W. waakt over de naleving van de wet, niet de bevoegdheid toekennen om de regel van nationaal recht te wijzigen (55).

Art. 6.3.a. E.V.R.M., krachtens hetwelk een ieder die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, het recht heeft om op de hoogte te worden gebracht van de aard en de reden van de tegen hem ingebrachte beschuldiging, wordt in tuchtzaken op een minder strikte wijze toegepast dan in strafzaken, aangezien het tuchtrecht morele plichten bestraft, die niet altijd nauwkeurig in een tekst kunnen worden vastgelegd (56).

(51) Cass., 14 april 1983, nr. 441; 14 mei 1987, nr. 538; 2 nov. 1989, nr. 135; 3 sept. 1998, nr. 381; Zie infra: de invloed van het recht van het Verdrag op het tuchtrecht.

(52) Velu J. en Ergec R.: "Convention européenne des droits de l'homme", R.P.D.B., aanvull. VII, nr. 626.

(53) Cass., 23 juni 1988, p. 248.

(54) Cass., 2 nov. 1989, nr. 135 – Zie infra: de invloed van het Europees recht.

(55) Die bvb. die een Raad van beroep opricht in de Orde van geneesheren – Cass., 21 mei 1987, nr. 567.

(56) Sace, J., "L'autonomie de l'action disciplinaire", Rev. D.ULB, 1991/4, p. 15; zie infra: de uitoefening van het recht van verdediging en het vraagstuk van de wijziging van de omschrijving van de feiten.

De tuchtoverheid hoeft zelfs niet noodzakelijk de persoon tegen wie een tuchtonderzoek is ingesteld vooraf op de hoogte te brengen van de precieze redenen van zijn oproeping voor die overheid (57).

* *
*

-Tuchtsancties-

- grenzen van het toezicht door het Hof van Cassatie.

Om te bepalen welke tekortkomingen strafbaar zijn, beschikt de tuchtoverheid over een zeer ruime bevoegdheid, die zelfs discretionair is genoemd. Dat is echter niet helemaal het geval voor de vaststelling van de straffen, ofschoon er op dat gebied geen rechtstreeks verband bestaat tussen tekortkoming en sanctie zoals in de strafwet.

Een poging om dat verschil te verklaren is terug te vinden in de tekst van J.-J. Haus, volgens wie het recht om een tuchtstraf op te leggen "n'est pas un élément du droit de punir, attribut de la Justice répressive, (mais) une émanation du pouvoir que tout supérieur exerce dans l'intérêt de l'Ordre, sur ceux qui sont soumis à son autorité" (58).

Bijgevolg worden de aard en de graad van de sanctie alsook de passende verhouding tussen tekortkoming en sanctie op onaantastbare wijze beoordeeld door de tuchtoverheid, onder voorbehoud evenwel van controle op een kennelijke beoordelingsfout. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer een kennelijk onevenredige sanctie wordt opgelegd. Moet daarover echter in beginsel niet de rechter oordelen die nagaat of er bevoegdheidsoverschrijding is? Die beoordeling staat niet aan het Hof van Cassatie (59).

Rekening houdend, enerzijds, met de haast discretionaire bevoegdheid waarover de tuchtoverheid beschikt voor de omschrijving van de fout en, anderzijds, met haar weliswaar niet discretionaire maar niettemin erg ruime bevoegdheid om de straf vast te stellen, is het toezicht door het Hof noodzakelijk beperkt tot de toetsing van de wettigheid van de straf, de motivering ervan, de inachtneming van de substantiële en, in voorkomend geval, op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen.

(57) Cass., 23 okt. 1987, nr. 111; 25 nov. 1994, nr. 516.

(58) Principes généraux du droit pénal belge, nrs. 261 e.v.

(59) Lewalle P.: "Le principe de proportionnalité dans le droit administratif belge", Rev. Dr. Publ. et des Sc. Admin., d. I/1995, (53) 62, noot 52; zie ook infra over het probleem van de evenredigheid.

* *
*

- Het wettelijkheidsbeginsel "nulla poena sine lege"

Ondanks het karakter sui generis van tuchtzaken, wordt ervan uitgegaan dat het wettelijkheidsbeginsel in dezelfde mate van toepassing is als in strafzaken (60).

"Nulla poena sine lege" dus. Wel moet thans nog worden nagegaan wat onder 'wet' moet worden verstaan (61).

Door een schorsing in de uitoefening van het beroep alleen te baseren op een bepaling van de code van geneeskundige plichtenleer, die niet bij een in ministerraad overlegd koninklijk besluit is goedgekeurd, zonder daarbij vast te stellen dat het gelaakte feit ook de eer of de waardigheid van het beroep aantast, kent het tuchtgerecht ten onrechte verbindende kracht toe aan die code van plichtenleer (62).

Krachtens het op de sancties toegepaste wettelijkheidsbeginsel mag de tuchtoverheid geen andere sancties opleggen dan die waarin het reglement voorziet. Het betreft bijvoorbeeld beperkingen van het recht om bepaalde werkzaamheden uit te oefenen, of veeleer morele straffen, zoals de berisping. Die sancties worden ingedeeld volgens hun zwaarte. Tevens wordt evenwel aangenomen -en dat is een belangrijk verschil ten opzichte van de strafwetten- dat, welke de tekortkoming of de fout ook moge zijn, de tuchtoverheid gelijk welke sanctie mag opleggen, als ze maar bepaald is in het reglement.

* *
*

- Criteria voor de vaststelling van de sanctie en de graad ervan.

De omstandigheid dat de reglementen en de codes van plichtenleer dikwijls slechts een beknopte opsomming geven van de sancties, kan tot gevolg hebben dat de schaal van de sancties niet volledig is, omdat ze geen waaier van sancties tussen het minimum en het maximum omvat, zodat de tuchtoverheid de sanctie niet kan vinden, die het best past bij de tekortkoming en de vervolgte persoon. Zo is het voorgevallen dat de tuchtoverheid geen sanctie heeft opgelegd voor een fout die ze

(60) Dalloz-Sirey, 1993, Chronique XXX, p. 135, noot 3.

(61) Cf. supra: i.v.m. de wettelijkheid van de tekortkomingen.

(62) Cass., 2 dec. 1993, nr. 500. Zie supra: het wettelijkheidsbeginsel toegepast op het recht van de tekortkomingen.

nochtans bewezen verklaarde, omdat ze van oordeel was dat een passende sanctie ontbrak (63).

Het Hof heeft zijn toezicht uitgeoefend op de graad van de sanctie. Daarbij was het van oordeel dat het beginsel 'non bis in idem' niet was miskend door het feit dat bij de vaststelling van de graad van de op te leggen sanctie rekening was gehouden met de voorheen opgelegde tuchtstraffen. Geen enkele wettelijke bepaling noch algemeen rechtsbeginsel verhinderen dat de tuchtrechter de strafmaat bepaalt mede op grond dat de betrokkene voorheen voor gelijkaardige feiten reeds een tuchtsanctie heeft opgelopen (64).

Het Hof oordeelt dat dwaling als rechtvaardigingsgrond geldt in tuchtzaken. Die rechtspraak is bijzonder betekenisvol voor vervolgingen tegen geneesheren. Dwaling omtrent het recht kan maar als een rechtvaardigingsgrond worden beschouwd op voorwaarde dat de geneesheer aan wie een tekortkoming wordt verweten, gehandeld heeft zoals ieder redelijk en bedachtzaam geneesheer zou hebben gedaan. Het loutere feit dat de geneesheer slecht werd geadviseerd of verkeerde voorbeelden heeft gevolgd kan niet volstaan (65).

Uit het wettelijkheidsbeginsel volgt bovendien dat, bij ontstentenis van een wettelijke toestemming, de tuchtrechter geen sancties met uitstel of onder voorwaarden kan opleggen. Het Hof zegt bij die gelegenheid dat het adagium "wie het meerdere kan, kan ook het mindere" geen algemeen rechtsbeginsel is (66).

De tuchtoverheid in hoger beroep kan in beginsel en behoudens uitdrukkelijke bepaling de door de eerste rechter opgelegde sanctie verzwaren, zelfs op het hoger beroep van de veroordeelde alleen, zonder dat daartoe eenstemmigheid of een bijzondere meerderheid vereist is. Het Hof neemt immers aan dat de tuchtrechtelijke instantie in hoger beroep kennis neemt van de gehele zaak (67) (68).

Het recht op een eerlijk proces noch het algemeen rechtsbeginsel van het recht van verdediging worden miskend door het feit dat de tuchtstraf in hoger beroep is

(63) Cass., 14 dec. 1995, niet gepubliceerd; te dezen deed het Hof geen uitspraak over een voorziening tegen een tuchtrechtelijke beslissing, maar als tuchtgerecht.

(64) Cass., 25 juni 1998, nr. 341; i.v.m. de beoordelingsvrijheid van de tuchtrechter m.b.t. de sanctie, zie ook: cass., 30 april 1982, nr. 510; 24 juni 1983, nr. 595; 29 okt. 1993, nr. 437; 8 nov. 1996, nr. 428; 23 okt. 1997, nr. 423.

(65) Cass., 13 en 19 juni 1980, nrs. 643 en 655.

(66) Cass., 25 nov. 1994, nr. 517.

(67) Cass., 21 nov. 1991, nr. 152; 25 juni 1993; nr. 306; 10 sept. 1993, nr. 340; 24 maart 1995, nr. 169; zie ook cass., 13 sept. 1984, nr. 39; 1 juni 1989, nr. 565; Zie ook cass., 12 dec. 1991, nr. 199; 1 feb. 1996, nr. 68 en 12 dec. 1997, nr. 554.

(68) Dat is bvb. het geval met het reeds geciteerde K.B. nr. 79 van 10 nov. 1967.

verzwaard (69). Het recht van verdediging vereist niet dat de appèlrechter de vervolgte persoon verwittigt dat hij verweer moet voeren over een eventuele verzwaring van de sanctie (70).

De tuchtrechter houdt in voorkomend geval rekening met het recht van de vervolgte persoon om, bij de vaststelling van de graad van de sanctie, berecht te worden binnen een redelijke termijn (71).

* *
*

- Toezicht op de evenredigheid van de tuchtsanctie.

De bestraffing in tuchtzaken geschiedt, volgens professor Delperée, vanuit "la perspective d'une justice de proportionnalité, dont le droit pénal est déjà profondément imprégné" (72).

Aldus werd vrij algemeen aangenomen dat, als in de tuchtreglementen de overeenstemming tussen fout en sanctie ontbrak, waardoor de tuchtrechter over een ruime beoordelingsvrijheid beschikte, er niettemin een correctief bestond, namelijk het vereiste van de evenredigheid, dat een fundamentele waarborg vormde tegen de willekeur van de tuchtoverheid.

Zo het Hof zich vroeger niet bevoegd achtte om de evenredigheid tussen het gestrafte feit en de opgelegde straf te controleren (73), gaat het thans na of uit de vaststellingen en de overwegingen van de bestreden beslissing niet blijkt dat de tuchtoverheid het evenredigheidsbeginsel, zoals het in art. 3 E.V.R.M. is neergelegd, heeft geschonden door een buitensporige sanctie op te leggen.

Het Europees Hof heeft beslist dat art. 3 van toepassing is in tuchtzaken (74) (75). Het evenredigheidsbeginsel wordt aldus via art. 3 E.V.R.M. overall toegepast waar recht gesproken wordt (76).

(69) Cass., 13 sept. 1984, nr. 39; 1 juni 1989, nr. 565; 10 sept. 1993, nr. 340.

(70) Cass., 30 nov. 1990, nr. 173.

(71) Cass., 22 juni 1984, nr. 606; 19 juni 1987, nr. 644; 5 april 1996, nr. 111; 3 sept. 1998, nr. 381.

(72) Delperée, Fr., Le droit disciplinaire, unité ou diversité, Rev. Trim. D.H., 1995, 341.

(73) Sace, J.: "l'autonomie de l'action disciplinaire", Rev. D.ULB, 1991, nr. 31; Van Compernelle J., op.cit. p.406.

(74) Arrest i.z. Albert en Le Compte, van 10 feb. 1983, reeks A, p. 13; – Velu en Ergec, op. cit., nr. 252.

(75) Cass. 17 sept. 1992, nr. 620; 8 nov. 1996, nr. 428; 23 okt. 1997, nr. 423; 12 maart 1998, nr. 139; - Vandernoot P., "La faute et la sanction dans le droit disciplinaire de la fonction publique", Rev. D.ULB, 1991/4, p.71.

(76) Martens P., "L'irrésistible ascension du principe de proportionnalité", in Mélanges offerts à Jacques Velu, 1992, dl. I, p. 55 e.v.

Dat evenredigheidsvereiste dwingt de tuchtverheid ertoe haar uitspraak met redenen te omkleden opdat het redelijk verband tussen fout en sanctie zou blijken.

Het Hof heeft bovendien geoordeeld dat de grief volgens welke de sanctie niet evenredig is aan de ernst van de feiten niet kan gegrond worden op art. 7.1 E.V.R.M. (77) en dat er geen algemeen rechtsbeginsel van evenredigheid van de straf bestaat in tuchtzaken (78).

* *
*

•- Individuele maatregelen en sancties

De orde beperkt zich niet tot tuchtrechtelijke beslissingen; zij kan ook individuele maatregelen nemen die niet noodzakelijk in verband staan met een fout, maar bedoeld zijn om een einde te maken aan een gedraging die de goede werking van een beroep kan verstoren (79).

Tegen dat soort beslissingen kan hoger beroep worden ingesteld, wat impliceert dat zij van jurisdictionele aard zijn en gezag van gewijsde hebben (80).

Daarentegen heeft het Hof geoordeeld dat de orde, na afloop van een tegen een notaris ingestelde tuchtprocedure, laatstgenoemde niet kon bevelen om een geldsom terug te geven aan zijn cliënten. Daardoor zou de tuchtverheid art. 144 Gw. (het vroeger art. 92) schenden, aangezien zij uitspraak zou doen over een geschil dat betrekking heeft op een burgerlijk recht en dus uitsluitend tot de bevoegdheid van de rechtbanken behoort (81).

* *
*

-Organisatie- en procedureproblemen-

In een studie uit 1976 heeft de heer Krings, koninklijk commissaris voor de gerechtelijke hervorming, vastgesteld dat er in tuchtzaken geen procedureregels waren, tenzij dan voor de gerechtelijke of paragerechtelijke ambten, zoals advocaten, notarissen, pleitbezorgers en gerechtsdeurwaarders.

(77) Cass., 3 sept. 1998, nr. 381.

(78) Cass., 19 nov. 1993, nr. 473; Zie ook cass., 17 sept. 1992, nr. 620.

(79) Cass., 30 juni 1995, nr. 348 en noot.

(80) Cass., 20 maart 1986, nr. 348.

(81) Cass., 28 april 1998, nr. 525; zie infra de wisselwerking tussen tuchtzaken en burgerlijke zaken.

Pas na de tweede wereldoorlog werd geleidelijk een reglementering opgesteld, nu verschillende vrije beroepen wettelijk onderworpen zijn aan een tuchtrecht. Dat is met name het geval voor geneesheren, dierenartsen, apothekers, architecten en bedrijfsrevisoren (82).

De vragen i.v.m. organisatie en bevoegdheid van de tuchtgerichten alsook i.v.m. de procedure voor die gerichten heeft de meeste en ook de meest vernieuwende rechtspraak opgeleverd. Opvallend daarbij is vooral dat het recht van het Europees Verdrag is binnengedrongen in het tuchtrecht (83).

De traditionele verwijzing naar algemene rechtsbeginselen in de tot staving van de cassatieberoepen aangevoerde middelen heeft plaatsgemaakt voor de verwijzing naar de bepalingen van het Europees Verdrag met directe werking in de nationale rechtsorde.

De cassatiemiddelen en de antwoorden van het Hof hebben daardoor aan precisie gewonnen.

* *
*

- Bevoegdheid van de tuchtgerichten.

Daar wordt aangenomen dat tuchtvorderingen geen betrekking hebben op betwistingen over burgerlijke of politieke rechten, die uitsluitend tot de bevoegdheid van de rechtbanken behoren (84), zijn niet de justitiële gerichten, maar de tuchtgerichten bevoegd om ervan kennis te nemen, zelfs als de tuchtvervolgingen aanleiding kunnen geven tot beslissingen over burgerlijke rechten en verplichtingen in de zin van art. 6.1 van het Europees Verdrag (85).

Voor de tuchtvorderingen zijn dus speciale organen bevoegd die tot taak hebben na te gaan en te beslissen of betrokkene de regels inzake de plichtenleer van het beroep heeft overtreden dan wel de eer of de waardigheid van het beroep heeft aangetast, en om hem, in bevestigend geval, een sanctie op te leggen.

(82) Krings E., "De toepassing van de regels van het gerechtelijk wetboek op de rechtsplegingen in strafzaken, tuchtzaken, fiscale zaken e.a.", in "Actuele problemen van gerechtelijk privaatrecht", Acco, Leuven, 1976, p. 9, 13 tot 17, en de noot 50.

(83) Andermaal dient te worden gezegd dat het jaar 1980 als uitgangspunt van dit onderzoek willekeurig is gekozen en geen speciale betekenis heeft. De lezer kan in de voorgaande jaren tal van uitspraken vinden die even belangrijk zijn als die welke hierna volgen.

(84) Artt. 144 en 145 Gw.

(85) Cass., 31 jan. 1980, nr. 329; 14 jan. 1983, nr. 285; 2 juni 1983, nr. 547; 14 mei 1987, nr. 538 met concl. adv.-gen. Velu; 28 april 1988, nr. 425; 2 nov. 1989, nr. 135.

Het is in dat verband belangrijk uit te maken welke de juridische aard is van die tuchtorganen: moeten zij worden beschouwd als administratieve organen dan wel als rechtscolleges? De toepasselijke procedureregels hangen hiervan af (86).

Uit het feit dat de wet de tuchtgerichten heeft opgericht of erkend als zelfstandige organen die uitspraak moeten doen na een debat op tegenspraak, met eerbiediging van het recht van verdediging en bij een met redenen omklede beslissing die aan opeenvolgende instanties kan worden voorgelegd, kan worden afgeleid dat die beslissingen van jurisdictionele aard zijn en gezag van gewijsde hebben binnen de perken van de door de wetgever aan die gerechten toegekende bevoegdheid (87).

* *
*

- Autonomie van de tuchtvordering.

De verhouding tussen tuchtvordering en strafvordering is belangrijk wanneer de desbetreffende vervolgingen gelijktijdig worden ingesteld. Hoe verhouden beide procedures zich dan tot elkaar?

De tuchtvordering staat in beginsel los van de strafvordering en van de burgerlijke rechtsvordering. Wat dat betreft wordt verwezen naar art. 417 Ger.W. betreffende het tuchtrecht van de magistraten. Die bepaling wordt beschouwd als de neerslag van een algemeen rechtsbeginsel dat ook buiten het tuchtrecht voor de magistraten van toepassing is (88). Het tuchtrecht ontleent zijn autonomie aan zijn eigenheid als *groepsrecht*.

- Weerslag van de tuchtvordering op de strafvordering:

De strafvordering wordt dus niet beperkt of verhinderd door de tuchtvordering. Dat betekent dat het instellen van een tuchtvordering, ja zelfs het bestaan van een tuchtrechtelijke beslissing, het instellen van een strafvordering voor dezelfde feiten niet uitsluit. "Ook al staat vast dat de beslissing van een tuchtgerecht (...) na een contradictoir debat en met eerbiediging van het recht van verdediging gezag van gewijsde heeft binnen de perken van de door de wetgever aan die jurisdictie

(86) Zie Lemmens P., "Le droit disciplinaire des huissiers de justice", in L'huissier de Justice, Rev. bim.- 1996, nr. 96/4, 702, p. 68, noot 63 met verwijzing naar het niet gepubliceerde cassatiearrest van 18 sept. 1992.

(87) Cambier, C., Principes de contentieux administratif, Larcier 1961, d. I, p. 119 tot 147; zie ook Vandernoot P., "La fonction publique et la procédure disciplinaire", in Adm. Publ. trim. 1991/4.

(88) Tilleman B., "Le droit disciplinaire de l'I.E.C. – un aperçu de la jurisprudence", Rev. de l'institut des experts comptables, 1998, nr. 3, p. 16 e.v.; - Sace J.: "Autonomie de l'action disciplinaire", Rev. D. ULB, 1991/4, p. 23 en 26; - Cass., 21 maart 1986, nr. 459 en noot (1); 15 okt; 1987, nr. 93.

toegewezen bevoegdheid" (89), kan het niet worden betwist dat "des poursuites disciplinaires pour des manquements à la déontologie ne feront pas obstacle à l'exercice de l'action publique du chef des mêmes faits" (90).

Het feit dat een tuchtverheid zich niet onthoudt van uitspraak te doen over feiten die het voorwerp uitmaken van strafvervolgingen die nog niet definitief zijn afgesloten, is geen schending van het gezag van gewijsde. Eiser was van oordeel dat de tuchtraad het onderzoek van de tuchtzaak had moeten schorsen (91).

- Weerslag van de strafvordering op de tuchtvordering

Wat de invloed van de strafvordering op de tuchtvordering betreft is het antwoord meer genuanceerd. Als algemene regel wordt aangenomen dat "de strafvordering de tuchtvordering niet schorst" (92).

De tuchtvordering verschilt immers van de strafvordering door de grondslag, de strekking en het doel ervan.

Een tuchtsanctie kan dus regelmatig worden opgelegd wegens feiten die tot strafvervolging aanleiding geven, zonder dat de tuchtverheid de uitspraak daarover dient af te wachten en zonder dat het vermoeden van onschuld wordt miskend, daar art. 6.2 E.V.R.M. niet van toepassing is op de tuchtprocedures (93).

Het Arbitragehof heeft evenwel in een arrest van 7 december 1999 als volgt beslist: "wanneer de feiten ook als misdrijven kunnen worden omschreven, kan het, al naargelang van de eigenaardigheden van elk geval, verantwoord zijn de uitslag van de strafvordering af te wachten alvorens een beslissing te nemen over de tuchtvordering" (94).

Als de strafrechter reeds een veroordeling heeft uitgesproken, kan de tuchtrechter nog een sanctie opleggen, aangezien de regel 'non bis in idem' niet geldt in tuchtzaken. De tuchtverheid kan daarin zelfs een bijzondere reden zien om op

(89) Cass., 20 maart 1986, nr. 457.

(90) Sace, J., op. cit., p. 22.

(91) Cass., 21 jan. 1983, nr. 294.

(92) Behoudens een uitdrukkelijke bepaling, zoals bvb. art. 81, § 3, van het Ambtenarenstatuut naar luid waarvan "de strafvordering de procedure en de tuchtuitspraak schorst", maar ook dat "ongeacht het resultaat van de strafvordering, alleen de administratieve overheid oordeelt over de gepastheid een tuchtstraf uit te spreken". Cass., 21 maart 1986, nr. 459; 29 mei 1986, nr. 610 en de noot Lambert P., in J.T., 1987, 331; 15 okt. 1987, nr. 93, 10 mei 1996, nr. 167. Contra: Bekaert H., "Le criminel tient aussi le disciplinaire en état", J.T., 1982, 473.

(93) Velu en Ergec, op. cit., nr. 565.

(94) Arbitragehof, 7 dec. 1999, nr. 129/99, B.6.

haar beurt een sanctie op te leggen wegens aantasting van de eer of de waardigheid van het ambt.

Wanneer de tuchtvervolgingen gegrond zijn op een strafrechtelijke veroordeling en naar aanleiding daarvan een beroep is ingediend bij het Europees Hof, is de tuchtrechter niet gehouden de procedure te schorsen totdat het Hof voor de rechten van de Mens uitspraak heeft gedaan (95).

De tuchtrechter dient de procedure evenmin te schorsen, omdat de vervolgte persoon, die een koninklijk besluit waarop de tegen hem ingestelde tuchtvordering was gegrond van valsheid had beticht, zich voor een onderzoeksrechter burgerlijke partij had gesteld wegens valsheid in geschriften (96).

Als daarentegen de strafrechter de betrokkene van rechtsvervolging heeft ontslagen of de strafvordering vervallen heeft verklaard, bijvoorbeeld wegens verjaring van de strafvordering, kan de tuchtvervolging nog optreden en een sanctie opleggen.

Een vrijspraak staat op zich aan tuchtvervolging niet in de weg. Cyr Cambier schrijft daarover het volgende (97): "Un acquittement ou une condamnation au pénal n'excluent nullement une condamnation ou un acquittement au disciplinaire". De eminente professor maakt ter verklaring een onderscheid tussen de strafrechtelijke norm en de tuchtrechtelijke norm: de eerste vereist een minimum aan moreel besef, de tweede daarentegen een maximum (98).

Maar het beginsel van de autonomie, dat de tuchtvervolging beheerst, wordt getemperd door het beginsel van het gezag van gewijsde in die zin dat de tuchtrechter moet rekening houden met het feit dat de vaststelling van de feiten door de strafrechter bindend is voor de tuchtrechter, die niettemin bevoegd blijft om de feiten vanuit strikt professioneel oogpunt te omschrijven (99).

Het ontslag van de vervolgte persoon is in de regel geen omstandigheid die het instellen van de tuchtvervolging belet (100).

- Weerslag van de tuchtvervolging op de burgerrechtelijke aansprakelijkheid.

Lange tijd heeft de opvatting overheerst dat de plichtenleer geen weerslag had op de vragen i.v.m. de burgerrechtelijke aansprakelijkheid (101), omdat de aan het

(95) Cass., 18 nov. 1994, nr. 499; - Velu en Ergec, op. cit., p. 460, nrs. 1015 tot 1017.

(96) Cass., 17 okt. 1996, nr. 387.

(97) Droit judiciaire civil, Larcier 1974, d. I, p. 583, noot 7.

(98) Ibid.

(99) Zie ook Sace J., op. cit., p. 22; R.v.St. 7 okt. 1980, Pas., 1982, IV, 20.

(100) Cass., 16 jan. 1986, nr. 316; 28 feb. 1991, nr. 349 en de noot; 25 juni 1998, nr. 342.

beroep verbonden plichten het gemeen recht van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid te boven gaan, en het verzuim van die plichten alleen tuchtrechtelijk kan worden gestraft. Thans neigt men veeleer tot de opvatting dat de regels inzake plichtenleer tegenstelbaar zijn (102).

* *
*

-Invloed van de beginselen van het Europees Verdrag op het tuchtrecht-

Het feit dat de waarborgen van een eerlijk proces in de tuchtprocedure zijn doorgedrongen vindt o.m. zijn oorsprong in sommige arresten van het Europees Hof (103). Het Hof van Cassatie had eerst beslist dat art. 6.1 niet van toepassing was in tuchtzaken, maar dat de 'rechterlijke instantie' niettemin een onafhankelijk en onpartijdig rechtscollege moet zijn. Dat was immers een algemeen rechtsbeginsel dat gold voor alle rechtscolleges (104). De meeste waarborgen die art. 6 van het Verdrag biedt zijn inderdaad terug te vinden in algemene rechtsbeginselen (105): dat is met name het geval voor de waarborg van de onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie, de voor jurisdictionele akten vereiste motivering van de beslissingen, de eerbiediging van het recht van verdediging waaraan het vermoeden van onschuld en het voordeel van de twijfel beantwoorden, de regel "non bis in idem". De bewustwording van al die vereisten had reeds in ruime mate bijgedragen "à juridictionaliser le contentieux disciplinaire" (106).

Sedert het arrest van 14 april 1983 heeft het Hof van Cassatie het beginsel van de volstreekte niet-toepasselijkheid van art. 6 van het Verdrag laten varen ten voordele van de betrekkelijke (niet)-toepasselijkheid ervan (107).

(101) Hannequart en Henry, "Les rapports entre la déontologie et la responsabilité civile", in Liber Amicorum J. Van Den Heuvel, 1999, p. 37 e.v.

(102) Zie cass., 29 maart 1984, nr. 440, geciteerd door Hannequart en Henry, op. cit. p. 43; zie ook Cass. Fr., 18 maart 1997, JCP 1997, II, 22829, waarin wordt aangenomen dat de code van geneeskundige plichtenleer wordt aangevoerd door de eiser tot schadevergoeding tegen een geneesheer; Osman F., "Réflexion sur la dégradation des sources privées du droit", RTD civ., 1995, p. 520; Wester-Ouisse V., op. cit. p. 355.

(103) Cf. supra: Van Compernelle J., op. cit., p.408.

(104) Sace, J., op. cit., p. 9; Baert K. en Leroy Ph., op.cit.

(105) Ergec, R., "Le droit disciplinaire et les droits de l'homme", Rev. D. ULB, 1991/4, p. 43.

(106) Ergec R., op. cit., p.44.

(107) Lees de concl. adv.-gen. Velu, voor Cass., 14 april 1983, nr. 441 en zijn concl. voor cass., 14 mei 1987, nr. 538, p. 1075; - Lambert P., "Les droits relatifs à l'administration de la Justice disciplinaire dans la jurisprudence européenne des droits de l'homme", Rev. Trim. D.H., 1995, p. 162; - Andersen R., "La Convention Européenne des droits de l'homme et le droit disciplinaire dans la fonction publique belge", Rev. Trim. D.H., 1995, p. 232.

In zijn conclusie voor het arrest van 14 mei 1987 schreef advocaat-generaal Velu het volgende: "Depuis l'arrêt (...) du 14 avril 1983, il est admis que les procédures disciplinaires, ayant pour objet de rechercher et de décider si la personne mise en cause dans celles-ci a enfreint les règles de déontologie ou a porté atteinte à l'honneur ou à la dignité de la fonction ou de la profession, et dans l'affirmative de lui infliger une sanction disciplinaire, ne tombent dans le champ d'application dudit article que lorsque exceptionnellement, elles appellent une décision relative à une contestation sur des droits et obligations de caractère civil ou au bien fondé d'une accusation en matière pénale au sens de cette disposition" (108).

Art. 6.1. van het Verdrag, dat "monument van het gerechtelijk recht" (109), dat aldus in het intern recht de grondslag van het recht op een eerlijk proces neerlegt, omvat een reeks waarborgen, de ene expliciet - het recht op een onpartijdige en onafhankelijke rechterlijke instantie, het recht op openbaarheid van de terechtzitting, het recht om binnen een redelijke termijn te worden berecht, -de andere impliciet- de gelijkheid van de wapens, het tegensprekelijk karakter van het debat, de motiveringsplicht.

- Autonomie van de begrippen van het Europees Verdrag.

Die begrippen inzake "geschillen over burgerlijke rechten en verplichtingen" en "gegrondheid van een strafvervolgning" hebben een eigen inhoud, die niet noodzakelijk overeenstemt met de inhoud die het nationale recht eraan geeft.

Zo moet een onderscheid worden gemaakt tussen, enerzijds, 'burgerlijke rechten' in de zin van art. 144 (ex 92) van de Grondwet en anderzijds, de 'burgerlijke rechten en verplichtingen' in de zin van het Verdrag (110).

De term 'geschil' dient niet in een al te technische, maar veeleer in een materiële dan formele betekenis te worden opgevat. Er is een reëel en ernstig geschil vereist over het bestaan van een burgerlijk, d.w.z. een privé- recht, over de omvang en de wijze van uitoefening ervan. Dat geschil kan zowel gaan over feitenkwesties als over juridische kwesties (111).

Art. 6.1 E.V.R.M. is dus alleen van toepassing op de tuchtprocedure, wanneer deze ertoe kan leiden dat de betrokkene tijdelijk of definitief een recht met een

(108) Bull. en Pas., 1987, p. 1075.

(109) Ganshof Van Der Meersch W.J., "Le respect des droits fondamentaux de l'homme, condition exigée du droit des Etats européens", R.D.I.D.C., 1983, p. 13.

(110) Velu en Ergec, op. cit., nrs. 409 en 410; cass., 14 jan. 1983, nr. 285; 4 maart 1983, nr. 369.

(111) Conclusie van adv.-gen. Velu, voor cass., 14 mei 1987, nr. 538, p. 1076.

privaatrechtelijk karakter wordt ontnomen, zoals bijvoorbeeld het recht om een beroep uit te oefenen -dat evenwel niet tot het openbaar ambt behoort- (112) (113).

Het begrip "strafvervolgning" daarentegen kan een ruimere inhoud hebben dan in het nationaal recht: een vervolging die volgens het nationaal recht "tuchtrechtelijk" is, kan volgens art. 6.1 worden beschouwd als een strafvervolgning (114).

Om uit te maken of in een tuchtprocedure moet worden beslist over de gegrondheid van een strafvervolgning in de zin van art. 6.1 van het Verdrag, dient volgens het arrest Engel van het Europees Hof van 8 juni 1976 tegelijkertijd met drie criteria rekening te worden gehouden (115). Die criteria zijn de kwalificatie, in het interne recht, van de aan de vervolgte persoon verweten handeling, de aard van die handeling alsmede de zwaarte van de straf die aan de betrokkene kan worden opgelegd (116).

Die autonomie van de begrippen van het Verdrag "se comprend aisément. Assujettir leur contenu aux qualifications unilatérales des Etats contractants, c'est leur permettre de soustraire à leur guise, des pans entiers des procédures juridictionnelles aux garanties de l'article 6" (117).

Die overweging is belangrijk voor tuchtprocedures, vooral daar hier de vraag rijst naar het administratiefrechtelijk dan wel juridictioneel karakter ervan.

* *
*

- Enkele beperkingen aan de toepasselijkheid van art. 6.1 van het Verdrag.

De waarborgen van art. 6.1 zijn in beginsel niet van toepassing op de tuchtprocedures tegen ambtenaren en magistraten, omdat hun rechten en verplichtingen van publiekrechtelijke aard zijn (118).

"Une évolution jurisprudentielle n'est cependant pas exclue", schreef Ergéc in 1991 (119). In afwachting hiervan "les failles provoquées par l'inapplicabilité de l'article 6 seront comblées" (120) (121) door de algemene beginselen.

(112) Zie infra de grenzen van de toepassing van art. 6.1.

(113) Cass., 14 nov. 1986, nr. 165; 31 maart 1989, nr. 422.

(114) Velu en Ergéc, *ibid.*, nr. 410; - Krings E., "Devoirs et servitudes des membres du pouvoir judiciaire", J.T., 1988, p. 497.

(115) Wat het Europees Hof in verschillende arresten heeft bevestigd, o.m. de arresten Ozturk van 21 feb. 1984, vol. 73, § 53-54, Lutz van 25 aug. 1987, vol. 123, § 52, en Garyfallou, van 24 sept. 1997, Recueil des arrêts et décisions 1997-V.

(116) Cass., 14 mei 1987, nr. 538; reeds geciteerd.

(117) Velu en Ergéc, *ibid.*, nr. 410.

(118) Cass., 2 okt. 1980, nr. 78 en concl. adv.-gen. Dumon in Bull. en Pas., p. 116; 13 mei 1987, reeds geciteerd, en de concl. adv.-gen. Velu, p. 1083.

(119) Op. cit., p. 40.

(120) *Ibid.*, p. 43.

Een tweede beperking van de toepassing van de waarborgen van een eerlijk proces bestaat erin aan te nemen dat het vereiste van een eerlijk proces voor een onpartijdige en onafhankelijke rechterlijke instantie geen absolute gelding heeft, aangezien het niet van toepassing is op alle stadia van de procedure, mits eraan voldaan is voor een *orgaan met volle rechtsmacht*, dat op een gegeven ogenblik toezicht uitoefent zowel op feitenkwesties als op juridische kwesties. Die beperking is verantwoord door de verplichting om alle rechtsmiddelen van het nationale recht aan te wenden, wat een vereiste is voor de ontvankelijkheid van elk individueel verzoekschrift dat bij het Europees Hof wordt ingediend (122).

Het orgaan met volle rechtsmacht is bevoegd om recht en feit te controleren. Het heeft het recht om op een volkomen wettelijke voorziening de bestreden beslissing van een lager orgaan op elk punt, zowel in feite als naar recht, te wijzigen (123). Zonder de formule uitdrukkelijk te gebruiken omschrijft het Hof 'de bevoegdheid van volle rechtsmacht' als "de mogelijkheid de werkelijkheid na te gaan van de sanctionering en eveneens te beoordelen of de sanctie met de wettelijke voorschriften overeenstemt, en inzonderheid of zij niet indruist tegen specifieke wettelijke bepalingen of tegen algemene rechtsbeginselen" (124).

Een laatste beperking betreft de afloop van de procedure en meer bepaald de zwaarte van de opgelegde sanctie (125). De rechtsleer ziet daarin geen redelijke verantwoording (126). Een lichte tuchtsanctie heeft weliswaar geen gevolgen voor het recht om het beroep uit te oefenen, maar tast niettemin de eer aan van degene

(121) We verwijzen hierbij, hoewel dat buiten het bestek van ons onderzoek valt, naar het arrest cass., 20 okt. 1994, nr. 443: krachtens het in art. 21 Gw. neergelegde beginsel dat de Staat het recht niet heeft zich in te laten met de interne organisatie van de erediensten, zijn de hoven en rechtbanken niet bevoegd om te oordelen over de eerlijkheid van de procedure die geleid heeft tot de beslissing van de bisschop om een bedienaar van de katholieke eredienst zijn pastorale taak te ontnemen. Die gereserveerde houding is aangevochten in de rechtsleer, die erop wijst dat het Hof van Cassatie niet zegt of en in hoeverre de rechter toezicht mag uitoefenen op de overeenstemming met de regels van de eredienst (Torfs R. in Rev. Trim. D.H., 1995, bijzonder nummer, p. 265-267; - Christiaens, L. "L'article 16, al. 1er (21 nouveau) de la Constitution – Examen critique de la jurisprudence relative aux conditions d'efficacité dans l'ordre juridique belge des décisions religieuses", Adm. Publ. trim, 1990, 242.

(122) Lambert, P., Syntheseverslag in "Les procédures disciplinaires des barreaux européens au regard de la CEDH", verzamelwerk, collectie Droit et Justice, Bruylant 1999, nr. 24, p. 117.

(123) Melchior M., "La notion de compétence de pleine juridiction en matière civile dans la jurisprudence de la C.E.D.H.", in *Mélanges offerts à Jacques Velu*, 1992, dl. II, p. 1345.

(124) Cass., 5 feb. 1999, nr. 67.

(125) Cf. E.H., zaak Engel, van 8 juni 1976.

(126) Lambert P., *ibid.*, p. 118.

die ze oploopt. Ze tast dus een recht aan dat het Europees Hof zelf tot de burgerlijke rechten rekent (127).

* *
*

- Redelijke termijn.

Het vereiste van de redelijke termijn is in tuchtprocedures inachtgenomen zoals dat in alle jurisdictionele procedures gebeurt (128).

De redelijkheid van de duur van de procedures wordt dus niet in abstracto beoordeeld maar met inachtneming van de omstandigheden, eigen aan elke zaak. Dat is de reden waarom in tuchtzaken, zoals in andere zaken, de overschrijding van de redelijke termijn niet voor de eerste maal voor het Hof van Cassatie kan worden aangevoerd, daar het Hof niet bevoegd is om feitelijke gegevens na te gaan (129).

Het feit dat de tuchtvordering niet verjaart (130) ontslaat de tuchtrechter niet van de plicht om rekening te houden met het vereiste van de redelijke termijn (131). De regel dat de pleger van een strafbaar feit niet meer vervolgd wordt na het verstrijken van een termijn die schommelt naargelang van de ernst van het vergrijp geldt niet in tuchtzaken wegens het verschil in finaliteit: de tuchtverheid moet van geval tot geval oordelen of de vordering is ingesteld en behandeld binnen een redelijke termijn, meer bepaald bij de vaststelling van de aard en de graad van de sanctie (132).

- Eis van onpartijdigheid en onafhankelijkheid van de tuchtrechter.

Uit art. 6.1 E.V.R.M. volgt dat eenieder die strafrechtelijk wordt beschuldigd of partij is in een geschil over burgerlijke rechten en verplichtingen, het recht heeft om de gegrondheid van de beschuldiging of van het geschil aan *een rechtbank* te doen voorleggen.

(127) Proc.-gen. E. Krings heeft zich in dezelfde zin uitgesproken, " Plichten en dienstbaarheden van de leden van de rechterlijke macht", 1988, nrs. 38 e.v.

(128) Ergec R. en Velu J., "La notion de 'délai raisonnable' dans les articles 5 et 6 de la CEDH – Essai de synthèse", Rev. Trim. D.H., 1991, 137; Lambert P., "Les notions de 'délai raisonnable' dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme", Rev. Trim. D.H., 1991, 4.

(129) Cass., 19 juni 1987, nr. 644; 7 jan. 1994, nr. 7.

(130) Zie infra.

(131) Arbitragehof, 7 dec. 1999, nr. 129/1999.

(132) Cass., 22 juni 1984, nr. 606; 5 april 1996; nr. 111; 3 sept. 1998, nr. 381; zie ook 21 jan. 1982, p. 623.

Het begrip rechtbank impliceert, volgens de Europese rechtspraak, onafhankelijkheid ten aanzien van de uitvoerende macht en van de betrokken partijen, alsook de waarborgen op een eerlijk proces (133).

Art. 6 E.V.R.M. is in twee tijden in tuchtzaken doorgedrongen, in een eerste tijd door het naast elkaar bestaan van die verdragsbepaling en van het algemeen beginsel van het recht op een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie, en, in een tweede tijd, door rechtstreekse toepassing van art. 6.1 E.V.R.M., zonder tussenkomst van het algemeen rechtsbeginsel (134).

- Het naast elkaar bestaan van art. 6.1 E.V.R.M. en van het algemeen beginsel van het recht op een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie.

In dat verband heeft het Hof voor recht gezegd dat, zo niet alle bepalingen van art. 6.1 E.V.R.M. van toepassing zijn in tuchtzaken, de regel volgens welke het rechtscollege onafhankelijk en onpartijdig moet zijn, nochtans een algemeen rechtsbeginsel is dat op alle rechterlijke instanties, en dus ook op de tuchtgerichten, van toepassing is (135).

Het Hof heeft tevens beslist dat er geen miskennis is van het algemeen beginsel strekkende tot eerbiediging van het recht van verdediging of van het algemeen rechtsbeginsel betreffende de onpartijdigheid van de rechter, bevestigd in art. 6.1 E.V.R.M., noch van het algemeen beginsel dat niemand in een zelfde zaak tegelijk rechter en partij mag zijn, wanneer een lid van de tuchtraad de Orde of het bureau van die raad bepaalde gegevens ter kennis brengt en een onderzoek voorstelt, hoewel hij noch klagende partij, noch rechtstreeks betrokken partij, noch vervolgende partij in de zaak is (136).

- Toepassing van art. 6.1 E.V.R.M.

Met verwijzing naar die verdragsbepaling heeft het Hof beslist dat de raad van beroep van een beroepsorde de "onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke instantie is welke bij de wet is ingesteld in de zin van art. 6 E.V.R.M." (137).

(133) Velu J., "La notion de 'tribunal' et les notions avoisinantes dans la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales." In Liber Amicorum Frédéric Dumon, 1983, d. II, p. 1287 e.v.

(134) Verhoeven J., "L'impartialité du juge disciplinaire et les droits de l'Homme", noot sub Cass., 23 mei 1985, R.C.J.B., 1987, (331)358.

(135) Cass., 14 nov. 1980, nr. 162; zie ook 30 april 1982, nr. 510; 17 dec. 1982, nr. 236; 23 mei 1985, nr. 575; 26 sept. 1986, nr. 50; 16 okt. 1986, nr. 96; 27 feb. 1987, nr. 386; 25 sept. 1987, nr. 57; 10 maart 1988, nr. 431; 17 maart 1988, nr. 449; 2 nov. 1989, nr. 135; 30 mei 1991, nr. 502; 17 okt. 1991, nr. 95; 7 mei 1999, nr. 269.

(136) Cass., 20 nov. 1981, nr. 189.

(137) Cass., 4 maart 1983, nr. 369; 10 nov. 1995, nr. 488; 24 okt. 1997, nr. 428.

We herinneren eraan dat de verwijzing naar de waarborgen van art. 6.1 evenwel relatief is. Die bepaling vereist niet dat het tuchtgerecht in eerste aanleg aan de eisen van het Verdrag voldoet, als een rechterlijke instantie met volle rechtsmacht, die bevoegd is om de in eerste aanleg gewezen beslissingen in feite en in rechte na te gaan, die eisen in hoger beroep vervult (138).

- Gebrek aan onpartijdigheid en onafhankelijkheid.

Uit de rechtspraak van het Hof volgt dat een dergelijk gebrek niet kan worden afgeleid:

- uit de omstandigheid alleen dat de leden van een tuchtraad van beroep hetzelfde of een soortgelijk beroep uitoefenen als de persoon die voor die raad verschijnt (139).
- uit de omstandigheid dat de klagende partij, die een lid is van de raad van de Orde, zittingen van die raad heeft bijgewoond, maar niet die zittingen tijdens welke de zaak, met name met het oog op de inbeschuldigingstelling, het onderzoek en het nemen van de beslissing, is onderzocht (140).
- uit de omstandigheid alleen dat een provinciale raad van een Orde een rechtsprekende opdracht heeft, terwijl een ander orgaan van dezelfde Orde, te dezen de nationale raad, hoger beroep tegen haar beslissing instelt, deelneemt aan het debat en de veroordeling van de vervolgte persoon vordert (141).
- uit het feit dat een lid van het tuchtgerecht dat uitspraak moest doen, inlichtingen heeft verstrekt die tot een onderzoek hebben geleid (142).
- uit het feit dat een lid van het tuchtgerecht werd belast met het onderzoek van de zaak en met het opmaken van een verslag (143).
- uit de aanwezigheid, op het debat voor de raad van beroep, van de verslaggever van de raad van de Orde (144).

(138) Cf. supra; - J. Verhoeven, op. cit., p. 344 ; Cass., 4 feb. 1993, nr. 74; zie ook Cass., 14 april 1983, nr. 441; 2 juni 1983, nr. 546; 21 okt. 1983, nr. 103; 23 mei 1983, nr. 575; 1 dec. 1998, nr. 191; 22 maart 1990, nr. 439; Velu J. en Ergeç R., op. cit., nr. 401-402.

(139) Cass., 30 april 1982, nr. 510; 3 nov. 1983, nr. 126; zie ook: Cass., 13 sept. 1984, nr. 39; 13 feb. 1986, nr. 382; 3 nov. 1988, nr. 134; 15 juni 1989, nr. 605; 10 nov. 1995, nr. 488; 25 feb. 1999, nr. 117.

(140) Cass., 24 okt. 1997, nr. 428.

(141) Cass., 5 juni 1992, nr. 522 ; 22 april 1994, nr. 194.

(142) Cass., 17 maart 1988, nr. 449.

(143) Cass., 1 dec. 1988, nr. 191.

(144) Cass., 13 sept. 1984, nr. 38.

- uit een gebrek aan onpartijdigheid dat verweten wordt aan een lid van de raad van de Orde, die optreedt als onderzoeksgerecht, wanneer dat gebrek geen invloed heeft gehad op de beslissing van de tuchtcommissie, die uitspraak doet over het verslag van die raad, en wanneer dat gebrek geen twijfel kan wekken omtrent de geschiktheid van de tuchtcommissies in eerste aanleg en in beroep om de zaak op onpartijdige wijze te berechten (145).

Ook in de volgende gevallen heeft het Hof beslist dat er geen sprake was van schending van art. 6.1 E.V.R.M. (noch van art. 14, § 1, I.V.B.P.R.):

- gewraakte leden van een raad van de Orde (van Geneesheren), die uitspraak doen over een door dezelfde persoon gevorderde wraking van een ander lid van de raad, zelfs als die wraking op dezelfde motieven gegrond is (146).
- een raad die wordt voorgezeten door een gewraakte persoon, wanneer de vordering tot wraking niet ontvankelijk is verklaard omdat zij laattijdig, d.w.z. na de aanvang van de pleidooien, is ingesteld (147).
- leden van een raad van de Orde (van Advocaten), die deelgenomen hebben aan een beslissing tot schrapping, die door de raad van beroep nietig is verklaard, en die uitspraak doen over nieuwe tuchtvervolgingen tegen dezelfde advocaat (148).
- de aanwezigheid, in de provinciale raad van de Orde (van Geneesheren), van de magistraat-assessor die zowel aan het onderzoek, de behandeling van de zaak als de beraadslaging deelneemt, maar de stemming niet bijwoont (149).
- het lid van de raad van beroep van de Orde (van Advocaten), die zitting had gehouden als lid van een scheidsrechterlijk college dat uitspraak had gedaan inzake een geschil over honoraria, dat geen enkel verband vertoonde met de aan de voormelde raad overgelegde feiten, ook al is tegen de beslissing van dat scheidsrechterlijk college hoger beroep ingesteld en spreekt de raad van beroep zich ook uit over grieven betreffende honoraria (150).

Art. 6 E.V.R.M. en het algemeen rechtsbeginsel betreffende de onpartijdigheid en de onafhankelijkheid van de rechter zijn, volgens het Hof, alleen van toepassing op de rechtscolleges die uitspraak doen over tuchtmaatregelen en ten aanzien van de

(145) Cass., 24 okt. 1997, nr. 427.

(146) Cass., 13 april 1989, nr. 456.

(147) Cass., 9 feb. 1984, nr. 315.

(148) Cass., 10 mei 1990, nr. 531.

(149) Cass., 15 jan. 1993, nr. 28.

(150) Cass., 15 dec. 1994, nr. 560.

leden van die rechtscolleges. Wanneer het bureau van de raad van de Orde klachten onderzoekt met betrekking tot het deontologisch gedrag van leden van de Orde, handelt het niet als rechtscollege en oefenen zijn leden geen rechtsprekende functie uit (151).

De magistraat-assessor van de tuchtraad is geen rechter in de zin van de artt. 6 E.V.R.M. en 14, § 1, I.V.B.P.R., en 2 en 828, 8° Ger.W., daar hij slechts over een raadgevende stem beschikt en geen beslissingen neemt (152).

- Cumul van ambten binnen de tuchtgerichten.

Twee ambten kunnen tijdens de tuchtprocedure voor problemen zorgen. In de eerste plaats is er het ambt van degene die bevoegd is om de zaak bij de tuchtrechter aanhangig te maken. Is het aanvaardbaar dat het rechtscollege de zaak ambtshalve bij zichzelf aanhangig maakt?

Zelfs als een zaak ambtshalve aanhangig gemaakt wordt, dient het tuchtorgaan de feiten voorafgaandelijk te onderzoeken en een standpunt in te nemen over het tuchtrechtelijk karakter ervan. In de tweede plaats is er de verslaggever, die de rol van onderzoeker vervult: mag hij aan de behandeling op de terechtzitting en aan de beraadslaging deelnemen?

Op grond van de eis tot objectieve onpartijdigheid, zoals die door de Europese rechtspraak is vastgesteld, heeft de Belgische rechtspraak het cumul van rechterlijke ambten in één zelfde zaak verboden, en dat verbod is ook in tuchtzaken is ingevoerd (153).

Er dient te worden opgemerkt dat de Belgische rechtspraak het voorbehoud, vermeld in art. 292 Ger.W., lange tijd in ruime zin heeft geïnterpreteerd. De rechtspraak had het beginsel van het verbod op het cumul van rechterlijke ambten vervangen door een principiële toestemming, onder voorbehoud van de wettelijke verbodsbepalingen. Dit gaf aanleiding tot een cumul van rechterlijke functies, wat in strijd was met art. 6.1 E.V.R.M., en mondde uit in veroordelingen door het Europees Hof (154).

Vanuit dat oogpunt heeft het Hof gezegd:

- dat het feit dat een magistraat, die lid is van de raad, belast wordt met het onderzoek van de zaak en de verslaggeving ervan, geen bedreiging inhoudt

(151) Cass., 12 nov. 1990, nr. 141.

(152) Cass., 24 dec. 1993, nr. 550; zie ook: Cass., 9 dec. 1994, nr. 547.

(153) Cass., 14 mei 1987, nr. 538, en de concl. adv.-gen. Velu in Bull. en Pas., 1986-87, I, nr. 538; 15 juni 1989, nr. 604.

(154) Verhoeven J., "L'impartialité du juge disciplinaire et les droits de l'homme", R.C.J.B., reeds vermeld.

voor de plicht van die raad om de zaak te behandelen op een onafhankelijke en onpartijdige wijze, zoals vereist bij art. 6.1 E.V.R.M. (155).

- dat de tuchtraad van beroep, als rechtsprekend orgaan, bij de behandeling van tuchtzaken de belangen van de Orde niet vertegenwoordigt. De omstandigheid dat de leden van de raad van beroep door de provinciale raden gekozen worden, doet hieraan geen afbreuk (156).

Het algemeen rechtsbeginsel betreffende de onafhankelijkheid en de onpartijdigheid wordt evenwel miskend, wanneer een lid van de raad van de Orde deelgenomen heeft aan het onderzoek van de zaak en vervolgens mede de beslissing wijst. Zulks is echter niet het geval, wanneer hij alleen deelneemt aan de beslissing alvorens recht te doen, welke ertoe strekt de vervolgte persoon voor de tuchtraad te doen verschijnen (157).

- Openbaarheid.

De openbaarheid van de terechtzittingen draagt bij tot het vertrouwen van de rechtsonderhorige in de werking van het gerecht. Ook in tuchtzaken wordt dit erkend. Dat is lang niet altijd het geval geweest. In dat verband wordt vanouds verwezen naar een arrest van het Hof van Cassatie van 8 mei 1922 (158).

Er werd aangenomen dat de tuchtrechtelijke bevoegdheid een familiaal karakter had en uitgeoefend werd door het korps waartoe de vervolgte persoon behoorde, wiens zaak niet in het openbaar, maar in het besloten en discrete midden van de raadkamer werd behandeld (159).

Het Hof besliste "dat, zowel in het algemeen belang als in het belang van de vervolgte, discretie in acht moet worden genomen bij de behandeling en de uitspraak in tuchtzaken; dat de openbaarheid niet te verenigen is met een algemeen rechtsbeginsel voortvloeiend uit de aard zelf van tuchtprocedures dat die discretie voorschrijft; dat overigens de openbaarheid waarvan sprake is in art. 6.1 E.V.R.M. een ernstig gevaar zou opleveren voor de bescherming van het beroepsgeheim waartoe sommige bij een tuchtprocedure betrokken personen gehouden zijn; dat zowel uit de betekenis en de draagwijdte van het begrip 'vaststellen van burgerlijke rechten en verplichtingen', als uit de aard en het doel zelf van de tuchtprocedures valt af te leiden dat het niet in de bedoeling lag van de ontwerpers van het Verdrag

(155) Cass., 1 dec. 1988, nr. 191; 4 feb. 1993, nr. 74; 15 dec. 1994, nr. 560; 24 okt. 1997, nr. 428; 3 sept. 1998, nr. 380; 25 feb. 1999, nr. 117.

(156) Cass., 19 nov. 1993, nr. 473.

(157) Cass., 23 mei 1985, nr. 575; 26 sept. 1986, nr. 50; 15 juni 1989, nr. 605; 4 feb. 1993, nr. 74; 9 mei 1996, nr. 165 en 25 feb. 1999, nr. 117.

(158) Pas., 1922, p. 275 en de noot Soenens in B.J., 1923, p. 458.

(159) Zie R.C.J.B., Twintigjarige tabel 1977-1988, V^o Convention de sauvegarde, p. 82; Ergec R., "Droit disciplinaire et droits de l'homme", Rev. D. ULB, 1991/4, p. 38.

dat die procedures openbaar zouden gehouden worden zoals voorgeschreven bij art. 6.1" (160).

Sinds het arrest van 14 april 1983 is art. 6 E.V.R.M., waaruit volgt dat de zaak in het openbaar gehoord moet worden en het vonnis in het openbaar moet worden gewezen, van toepassing in tuchtzaken, op voorwaarde dat de tuchtprocedure tot gevolg heeft of kan hebben dat, volgens het nationale recht, aan de betrokkene tijdelijk of definitief een burgerlijk recht wordt ontnomen, met name het recht om nog langer een beroep uit te oefenen dat geen openbaar ambt is, zodat die procedure bijgevolg beschouwd kan worden als een procedure met als voorwerp "het vaststellen van burgerlijke rechten en verplichtingen" in de zin van het Verdrag en als een procedure waarvan de afloop rechtstreeks bepalend is voor zodanig recht (161).

Meerdere arresten van het Europees Hof zijn noodzakelijk geweest om de regel van de openbaarheid, bij wege van het gezag van het uitgelegde, te doen aanvaarden (162).

Het Hof heeft ook beslist dat de bij art. 149 Gw. voorgeschreven openbaarheid van de vonnissen, van rechtswege, alleen van toepassing is op de rechtbanken zoals zij zijn omschreven in de zin van de artt. 144 en 145 Gw., d.w.z. op de rechtbanken van de rechterlijke orde ; die openbaarheid geldt alleen voor een ander rechtscollege als een bijzondere bepaling zulks voorschrijft. Het Hof voegt hieraan toe dat er kan worden afgeweken van de regel van de openbaarheid van de uitspraak van het vonnis, vastgelegd in art. 6.1 E.V.R.M., als zulks de wil is van de betrokkene en als

(160) Cass., 31 jan. 1980, nr. 329; 29 jan. 1981, nr. 320; 21 jan. 1982, nr. 309, en de concl. proc.-gen. Dumon in Bull. en Pas, 1982, p. 623.

(161) Cass., 14 april 1983, nr. 441.

(162) De arresten Köning van 28 juni 1978, reeks A, nr. 27, Le Compte, Van Leuven en De Meyere van 23 juni 1981, reeks A, nr. 43 en Le Compte II van 10 feb. 1983, reeks A, nr. 58 ; lees: - Lambert P., "Le principe de la publicité des auteurs disciplinaires", Rev. Trim. D. H., 1997, p. 136.

De behandeling met gesloten deuren blijft de regel in de procedures die niet onder de toepassing vallen van art. 6. Het betreft tuchtprocedures tegen ambtenaren of magistraten, tenzij die procedures, in uitzonderlijke gevallen, burgerlijke rechten en verplichtingen op het spel zetten, of betrekking hebben op de gegrondheid van een strafvervolgning. Ergec R. (op. cit.) betreurt dit, daar hij - niet zonder reden - meent dat tuchtzaken in het openbaar moeten worden behandeld. Zie, wat dat betreft, Krings E., "Devoirs et servitudes des membres du pouvoir judiciaire", J.T., 1988, p. 498. "Die tegenstrijdigheid tussen de supranationale en de nationale rechtsregel zou moeten worden opgeheven. Volgens mij belet niets dat het debat steeds in openbare terechtzitting wordt gevoerd. Het tuchtrecht moet in volle openbaarheid worden gevoerd". Zie, wat dat betreft, de nieuwe wet van 7 mei 1999 betreffende het gerechtelijk tuchtrecht (B.S., 30 juli 1999, die een nieuw artikel 421 in het Ger.W. invoegt en ten laatste op 1 januari 2000 in werking treedt.

deze vrijwillig en ondubbelzinnig van die openbaarheid afziet en zulks verenigbaar is met het nationale recht (163).

De uitzonderingen op de regel van de openbaarheid kunnen ambtshalve door het rechtsorgaan of door de betrokkene worden opgeworpen.

Het tuchtorgaan kan bijvoorbeeld beslissen om de zitting met gesloten deuren te houden, als het oordeelt dat discretie geboden is in het belang van de zedelijkheid of ter bescherming van het privé-leven van de procespartijen, of, voor zoveel als strikt noodzakelijk, beslissen hiertoe over te gaan, wanneer, in bijzondere omstandigheden, de openbaarheid de belangen van de rechtsbedeling zou kunnen schaden (164).

Wanneer de vervolgte persoon uit eigen wil en ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van die openbaarheid, moet zulks blijken uit de beslissing of, op zijn minst, uit het proces-verbaal van de terechtzitting (165).

Het feit alleen dat niet is verzocht om de openbaarheid van de procedure, zoals zij is bepaald in de wet tot oprichting van de beroepsorde, kan niet worden aangemerkt als een duidelijke afstand van het door het Verdrag aan de betrokkene toegekende recht.

Het Hof heeft geweigerd een bijzondere regel toe te passen, die de openbaarheid van het debat afhankelijk maakt van een uitdrukkelijk verzoek van de vervolgte persoon, ingevolge de voorrang die de door het Verdrag vastgestelde regel geniet. De tuchtrechter die een dergelijk conflict van wetteksten vaststelt, moet de toepassing van de nationale rechtsregel verwerpen (166).

De waarborg van het beroepsgeheim raakt de openbare orde, zodat de tuchtraad kan beslissen om de zaak daarom met gesloten deuren te behandelen (167).

(163) Cass., 16 feb. 1995, nr. 95.

(164) Cass., 14 april 1983, nr. 441, en de gelijkl. concl. adv.-gen. Velu in Bull. en Pas., 1983, I, nr. 441; zie ook Cass., 14 april 1983, nrs. 442 en 443; 2 juni 1983, nrs. 544 en 545, nrs. 546 en 547; 24 juni 1983, nr. 594; 21 okt. 1983, nr. 103; 3 nov. 1983, nr. 124 (2 arresten, A.R. 3697 en 3785); 3 nov. 1983, nr. 126; 3 nov. 1983, nr. 127 (3 arresten, A.R. 3386, 3675 en 3945); 13 april 1984, nr. 476; 20 dec. 1984, nr. 258; 14 nov. 1986, nr. 165; 5 nov. 1987, nr. 148; 27 april 1990, nr. 508; 16 feb. 1995, nr. 95; 23 dec. 1988, nr. 252; 19 nov. 1993, nr. 473; 24 okt. 1997, nr. 428; 18 jan. 1996, nr. 39; 3 sept. 1998, nr. 383.

(165) Cass., 13 nov. 1986, nr. 158; zie ook Cass., 14 april 1983, nr. 441 en de concl. adv.-gen. Velu in Bull. en Pas., 1983, I, nr. 441; 14 april 1983, nr. 442; 3 nov. 1983, nr. 124; 13 april 1984, nr. 476; 27 april 1990, nr. 508; 19 nov. 1993, nr. 473; 16 feb. 1995, nr. 95; 18 jan. 1996, nr. 39; 3 sept. 1998, nr. 383; zie, evenwel, Cass., 15 juni 1989, nr. 605.

(166) Cass., 14 maart 1991, nr. 368; 11 okt. 1991, nr. 82.

(167) Cass., 14 nov. 1986, nr. 165; zie ook Cass., 5 nov. 1987, nr. 148.

De uitspraak van de beslissing door het tuchtgerecht geschiedt, in beginsel, in openbare terechtzitting, tenzij uit het verzoek van de behandeling met gesloten deuren duidelijk kan worden afgeleid dat dit verzoek ook betrekking heeft op de terechtzitting waarop de beslissing moet worden uitgesproken (168).

De omstandigheid dat de tuchtraad, bij het sluiten van het debat, geen datum voor de uitspraak heeft bepaald, heeft niet tot gevolg dat de uitspraak nietig wordt, daar dit de betrokkene niet belette de uitspraak met gesloten deuren te vragen (169).

-Recht van verdediging-

De inhoud van die rechten is voldoende gekend om alleen de essentiële kenmerken ervan te herhalen. De eerbiediging van het recht van verdediging is een algemeen rechtsbeginsel. Sinds de jaren 1970 is, ingevolge art. 6 E.V.R.M., de inachtneming van dat recht in tuchtzaken steeds belangrijker geworden (170).

Die eerbiediging houdt overigens rechtstreeks verband met de vereisten van het Verdrag inzake het recht op een eerlijk proces, dat met name bestaat in het recht op tegenspraak -één van de voornaamste waarborgen van elke gerechtelijke procedure- en in de gelijkheid van de wapens, wat inhoudt dat elke partij haar zaak moet kunnen uiteenzetten in omstandigheden die haar niet benadelen t.o.v. de tegenpartij.

Het vermoeden van onschuld dat elke van een strafmisdrijf verdacht persoon geniet, en waaraan art. 6.2 E.V.R.M. herinnert, houdt geen verband met tuchtprocedures, tenzij deze de 'gegrondheid van een beschuldiging in strafzaken', in de zin van het Verdrag, op het spel zetten (171).

De uitoefening van het recht van verdediging houdt in dat de partijen hebben kunnen kennisnemen van alle, in het debat voorgelegde gegevens en er tegenspraak over hebben kunnen voeren. Die kennisneming en tegenspraak hebben betrekking op alle aan de rechter voorgelegde stukken of opmerkingen (172).

Zo wijst Paul Martens erop (173) dat "l'appréciation du respect des droits de la défense pourrait être différente selon qu'on applique le principe tel qu'il se dégage

(168) Cass., 20 dec. 1984, nr. 258; 2 juni 1983, nr. 545.

(169) Cass., 18 jan. 1996, nr. 39.

(170) Lemmens P., en D'Hooghe D., "Rechtsbescherming in tuchtzaken in het algemeen", UIA, 1990, Kluwer; Cass., 9 mei 1980, nr. 575; 11 okt. 1984, nr. 118.

(171) Velu en Ergec, op. cit., nr. 565.

(172) Zie, wat dat betreft, in tuchtzaken, het arrest van het Europees Hof van 25 juni 1997, inzake Van Orshoven, Recueil des arrêts et décisions 1997-III.

(173) "La discipline des magistrats en Belgique et les droits de l'homme", Rev. Trim. D. H., 1995, p. 175 en de arresten vermeld p. 181.

de la jurisprudence de la Cour européenne, ou selon qu'on s'inspire de la tradition du droit disciplinaire interne. Selon la Cour européenne la procédure en matière pénale doit permettre à la personne poursuivie d'avoir une vue complète et approfondie des données fournies à la juridiction ; la défense doit obtenir communication de tous les éléments à charge et à décharge".

Art. 6.3.a) en b) E.V.R.M. geven de beschuldigde het recht op de hoogte te worden gebracht van de aard van de tegen hem uitgebrachte beschuldiging. Hij moet tevens de nodige faciliteiten krijgen om zijn verdediging voor te bereiden.

Volgens de Europese rechtspraak heeft dat recht niet alleen betrekking op de materiële feiten die hem ten laste worden gelegd, maar ook op de omschrijving die aan die feiten gegeven wordt, zodat de beschuldigde aldus de mogelijkheid krijgt zijn recht van verdediging effectief en tijdig uit te oefenen.

Die beginselen zijn in tuchtzaken, zo blijkt uit de rechtspraak van het Hof, op een minder dwingende wijze van toepassing, met name omdat de omschrijving van de tekortkomingen vager is.

Zo hoeft de betrokkene niet persoonlijk gehoord te worden door de raad van de Orde, als hij zijn verdediging op een andere, nl. schriftelijke wijze, heeft kunnen voordragen, voor zover de raad zulks niet onvoldoende achtte (174).

Het monopolie van de advocaat op het pleitrecht dat vastgelegd is in artikel 440 Ger.W. (175), wordt in tuchtzaken binnen de grenzen van dat artikel toegepast (176). De persoon die voor een tuchtgerecht verschijnt, mag bijgevolg niet worden bijgestaan door een persoon die hetzelfde beroep uitoefent als de leden van de tuchtraad, wat geen miskennis van het recht van verdediging of een schending van art. 6.2 en 3 E.V.R.M. kan opleveren.

Het zwijgrecht, dat samenhangt met het recht van verdediging en met het vermoeden van onschuld, conflicteert met de traditionele verplichting van trouw en oprechtheid t.o.v. de overheden van de Orde.

Het Europees Hof heeft daarover nog geen uitspraak moeten doen. Het Hof van Cassatie zegt evenwel al jaren dat de plicht van eerlijkheid voorrang heeft op het beroepsgeheim, maar dat het geheim desalniettemin een gedeeld geheim blijft(177).

(174) Cass., 12 juni 1987, nr. 623.

(175) Verslag over het ontwerp van het Ger.W., Pas., 1967, p. 383.

(176) Cass., 23 mei 1997, nr. 237.

(177) Cass., 12 mei 1977, p. 936, en de concl. proc.-gen. Delange in Bull. en Pas., 1977, p. 929 ; - Lambert P., Rapport de synthèse, reeds vermeld, noot 66, waarin hij de voormelde beslissing bekritiseert, rekening houdend met de rechtspraak die de openbaarheid van terechtzittingen in tuchtzaken vastlegt. Zie infra : Beroepsgeheim en eerlijkhedsplicht.

Art. 6.3 E.V.R.M., krachtens hetwelk elke beschuldigde recht heeft op voldoende tijd en faciliteiten om zijn verdediging voor te bereiden, is niet van toepassing in een tuchtprocedure waarin de schorsing wordt uitgesproken wegens deontologische fouten. De betrokkene betoogde dat zijn recht van verdediging was miskend, daar hij geen kennis had kunnen nemen van bepaalde gegevens van een verslag dat door een controledienst van zijn Orde was opgemaakt (178).

Noch art. 6.1 E.V.R.M., noch het algemeen beginsel van het recht van verdediging verplichten evenwel het bureau dat een vooronderzoek dient in te stellen, de gronden van de dagvaarding mede te delen (179).

- Inzage van het dossier.

Wanneer uit de bewoordingen van de inventaris van het dossier blijkt dat een stuk reeds vóór het debat deel uitmaakte van het dossier, hoeft het tuchtgerecht dat stuk niet op een andere wijze aan de vervolgte persoon mede te delen (180).

Wanneer de voeging van een eerder tuchtdossier ertoe strekt twee zaken te vergelijken, wordt het recht van verdediging niet miskend, als de betrokkene van dat dossier opnieuw inzage heeft kunnen nemen (181).

Wanneer, tijdens de behandeling van de zaak, een getuige door de onderzoekscommissie niet op tegenspraak wordt verhoord, kan zulks het recht van verdediging van de vervolgte persoon niet miskennen, aangezien laatstgenoemde van dat verhoor heeft kunnen kennisnemen en zijn verdediging hieromtrent daadwerkelijk heeft kunnen voordragen (182).

Het recht van verdediging wordt niet miskend door het tuchtgerecht dat vaststelt dat de door de vervolgte persoon gevorderde inlichtingen ook niet ter beschikking van de raad van beroep staan, dat zij van vertrouwelijke aard zijn en dat de beslissing uitsluitend is genomen op grond van de beschikbare inlichtingen die de vervolgte persoon heeft kunnen onderzoeken en analyseren (183).

- Omschrijving en heromschrijving van de feiten.

(178) Cass., 7 mei 1999, nr. 271.

(179) Cass., 25 nov. 1994, nr. 516.

(180) Cass., 3 sept. 1998, nr. 381.

(181) Cass., 9 mei 1980, nr. 575.

(182) Cass., 3 sept. 1998, nr. 381.

(183) Cass., 7 mei 1999, nr. 271.

Het recht van verdediging wordt niet miskend, wanneer het tuchtgerecht zoekt naar de gegevens van het aanhangig gemaakte feit met de bedoeling om er zijn juiste en volledige omschrijving aan te geven, zoals het zulks hoort te doen (184).

Ook al zijn de feiten op grond waarvan in hoger beroep een tuchtstraf wordt opgelegd dezelfde als die waarvoor een persoon wordt vervolgd, wordt zijn recht van verdediging toch miskend, wanneer hij niet de gelegenheid heeft gehad verweer te voeren en voor het tuchtgerecht geen verweer heeft gevoerd op grond van de nieuwe, hem ten laste gelegde omschrijving (185).

Behoudens uitdrukkelijke wettelijke of verordenende bepalingen, bestaat er geen enkele verplichting om de vervolgte persoon tijdens het tuchtonderzoek te laten bijstaan door een raadsman, daar hij de tijdens het vooronderzoek gedane vaststellingen tijdens het onderzoek heeft kunnen betwisten of tijdens het debat zijn opmerkingen heeft kunnen laten gelden over die vaststellingen (186).

- Vertegenwoordiging van de afwezige.

Het tuchtgerecht kan de persoonlijke verschijning van de vervolgte persoon bevelen (187). Lange tijd werd, niet zonder gegronde reden, geoordeeld dat in tuchtzaken, meer nog dan in gewone zaken, de persoonlijke verschijning van de vervolgte voor zijn gelijken, wegens het voorwerp van het tuchtproces, de regel diende te zijn.

Het Europees Hof heeft in zaken die geen tuchtzaken zijn, beslist dat de afwezige niet van zijn vertegenwoordiging en verdediging mag worden beroofd (188): "Le fait que l'accusé ne comparaisse pas ne saurait, - même à défaut d'excuse - justifier qu'il soit privé du droit à l'assistance du défenseur".

Dat recht om daadwerkelijk verdedigd te worden, is één van de wezenlijke bestanddelen van het eerlijk proces. Een beschuldigde verliest dat recht dus niet door het feit alleen dat hij tijdens het debat afwezig is.

Dat standpunt geldt ook voor tuchtprocedures (189).

* *

*

(184) Cass., 6 nov. 1980, nr. 149.

(185) Cass., 4 maart 1999, nr. 132; zie ook: Cass., 6 nov. 1980, nr. 149; 21 jan. 1981, nr. 296; 11 okt. 1984, nr. 118; 24 dec. 1993, nr. 549.

(186) Cass., 12 juni 1987, nr. 623; 3 sept. 1998, nr. 381.

(187) Cass., 12 juni 1987, nr. 623.

(188) Het arrest van 23 nov. 1993, reeks A, nr. 277, inzake Poitrimol; lees, met name, de andersluidende mening van rechter Pettiti; het arrest van 22 sept. 1994 inzake Lala en Pelladoah; het arrest van 21 jan. 1999, inzake Van Geysseghem.

(189) Zie infra: het onderzoek door de tuchtrechter en het vonnis.

-Enkele andere procedurekwesties.-

Hoeft het nog gezegd dat ingevolge art. 2 Ger.W. de in dit wetboek gestelde gemeenrechtelijke procedureregels van toepassing zijn op tuchtzaken, behalve wanneer de rechtsplegingen betreffende die zaken geregeld worden door niet uitdrukkelijk opgeheven wetsbepalingen (190), en dat de regels inzake de samenstelling van de tuchtgerichten de openbare orde raken, omdat ze essentieel zijn voor de rechtsbedeling (191)?

Aangezien de organisatie van de tuchtgerichten niet ten volle beantwoordt aan de vereisten van een eerlijk proces, moeten de grondregels van de tuchtprocedure, zo zij voorhanden zijn, aangevuld worden door de algemene beginselen van gemeen recht van de rechtspleging die bepalen welke regels krachtens het bovenaangehaalde art. 2 moeten of kunnen worden toegepast (192).

- Aanhangigmaking van de zaak bij de tuchtoverheid.

Wanneer de wet tot oprichting van een beroepsorde niet voorziet in een vervolgende partij die als O.M. kan optreden, kan een lid van de raad sommige gegevens ter kennis brengen van zijn Orde die naar zijn oordeel een onderzoek rechtvaardigen. Door aldus te handelen is dat lid niet in de zaak noch als klager, noch als betrokken partij, noch als vervolgende partij (193).

De tuchtoverheid kan, als het reglement van haar orde zulks bepaalt, ambtshalve optreden, bvb. wanneer de procureur des Konings haar ter informatie of voor administratieve doeleinden stukken doet geworden zonder om een optreden te verzoeken (194). Een ambtshalve aanhangigmaking is niettemin betwistbaar, omdat ze kan worden uitgelegd als een vooroordeel. Beslist het tuchtgerecht immers niet om ambtshalve van de zaak kennis te nemen, omdat het er reeds van uitgaat dat de gedragingen waarvan het kennis neemt als een tekortkoming aan de regels van het beroep kunnen worden aangemerkt?

- Voorbereidend onderzoek.

Het voorbereidend onderzoek is een essentieel onderdeel van de rechtspleging, ja zelfs een noodzakelijke voorafgaande voorwaarde voor de wettigheid van de

(190) Cass., 13 april 1989, nr. 456

(191) Cass., 30 april 1982, nr. 510.

(192) Zie: Sace Jean, "Autonomie de l'action disciplinaire", Rev. D. ULB-4, 1991, p. 7; ND, "L'action disciplinaire, une procédure sui generis, quelques réflexions suscitées par l'arrêt de la Cour de cassation du 24 mars 1995", Rev. D. Comm. Belge, 1995, p. 956.

(193) Cass., 20 nov. 1981, nr. 189; Van Compernelle J., op.cit., p. 406.

(194) Cass., 19 nov. 1993, nr. 473.

tuchtvervolgning. Het ontbreken ervan kan dus leiden tot de nietigheid van de rechtspleging tot voor de tuchtrechter (195).

Daarentegen maakt de beslissing van het tuchtgerecht, ook al is ze nietig bvb. op grond dat ze met name gewezen is door een lid van de commissie die de zaak had behandeld, het onderzoek van het dossier door de onderzoekscommissie nog niet tot een onderzoeksverrichting die zelf nietig is (196).

Art. 6 van het Verdrag is in de regel niet van toepassing op de voorbereidende fase, behalve als tijdens die fase een tekortkoming optreedt die zo ernstig is dat "het eerlijk karakter van het proces er ernstig door in het gedrang dreigt te komen" (197).

Bij stilzwijgen van de wet mag het bureau van een Orde zijn onderzoekopdracht niet aan een derde delegeren, ook al is hij lid van de raad van de Orde (198).

- Deskundigenonderzoek.

De uit de artt. 978 e.v. Ger.W. afgeleide regels zijn niet van toepassing op de deskundigenonderzoeken die in tuchtzaken bevolen worden, naar analogie met wat in strafzaken aangenomen wordt, namelijk dat het deskundigenonderzoek niet contradictoir dient te zijn, ongeacht de fase van de rechtspleging en het voorwerp van het deskundigenonderzoek (199).

Bij ontstentenis van een fundamentele analogie tussen strafrecht en tuchtrecht (200), was die uitsluiting niet te rechtvaardigen. Die rechtspraak moet trouwens worden genuanceerd in het licht van de recente rechtspraak van het Arbitragehof i.v.m. het contradictoir karakter van het deskundigenonderzoek voor de strafrechter (201).

- Behandeling door de tuchtrechter en het vonnis.

(195) Cass., 17 okt. 1986, nr. 101.

(196) Cass., 25 sept. 1987, nr. 57; 19 nov. 1993, nr. 473.

(197) Cass., 24 okt. 1997, J.L.M.B., 1998, 1324, met de opmerkingen van Kutty F., "Vers le principe de l'applicabilité de l'article 6 CEDH à la phase préparatoire du procès pénal".

(198) Cass., 7 juni 1996, nr. 225.

(199) Zie concl. adv.-gen. Bresseleers voor Cass., 26 mei 1995, nr. 257.

(200) Cf. supra.

(201) Arbitragehof 30 april 1997, nr. 24/97, en de opmerkingen van Masset A., "L'expertise pénale au fond (enfin) contradictoire", J.L.M.B., 1997, p. 793; 24 juni 1998, nr. 74/98; Cass., 24 juni 1998, nr. 332, en de concl. adv.-gen. De Riemaeker; 8 feb. 2000, J.L.M.B., 2000, p. 1286, en de noot Sadzot, A., J.T., 2000, p. 306; -Sadzot S., "L'expertise ordonnée au cours de la procédure pénale: quelle contradiction?", in Formation permanente CUP, les procédures, eerste deel, maart 2000, vol. 38, p. 301 e.v.; -Renucci J., "L'expertise pénale et la Convention européenne des droits de l'homme", JCP, 2000, 850.

Er dient eraan te worden herinnerd dat het recht van verdediging en de vereisten van een eerlijk proces niet vereisen dat de vervolgte persoon voor het tuchtgerecht in persoon wordt gehoord indien hij zijn verweer anderszins kan voeren, bvb. schriftelijk voor zover genoemd rechtscollege dat niet onvoldoende acht (202).

Het Hof heeft geoordeeld "dat de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek betreffende het getuigenverhoor dat in burgerlijke zaken wordt bevolen, niet toepasselijk zijn op het verhoor van getuigen voor de onderzoekscommissie van de Orde (van geneesheren), ofschoon de voorwaarden voor dat soort onderzoek niet zijn geregeld door een bijzondere bepaling en in weerwil van art. 2 Ger.W." (203).

De tuchtrechter oordeelt op onaantastbare wijze in feite of het aanbod van bewijs door getuigen dient te worden verworpen of aangenomen, mits hij het principiële recht om zodanig bewijs te leveren, niet miskent. Hij kan getuigen confronteren of opnieuw horen, zowel ambtshalve als op verzoek van een partij, maar hij kan hiertoe niet verplicht worden.

Het Hof heeft geoordeeld "dat geen miskennis van het recht op een eerlijke behandeling van de zaak in de zin van art. 6.1 E.V.R.M valt af te leiden uit de omstandigheid dat een rechtscollege, bij het vaststellen van burgerlijke rechten en verplichtingen, in zijn oordeel meer bewijswaarde hecht aan bepaalde getuigenissen, onder ede afgelegd, dan aan schriftelijke verklaringen van andere personen die ter zake niet nader werden ondervraagd" (204). Het beginsel van de vrije beoordeling van de bewijzen wordt aldus in tuchtzaken aangenomen.

Noch art. 6.1 en 3, b en c, E.V.R.M. (noch art. 14 § 1 en 3, b en d, I.V.B.P.R.), noch het recht van verdediging noch het contradictoir karakter van het debat vereisen dat de vervolgte persoon tijdens het vooronderzoek bijgestaan wordt door een raadsman, wanneer hij de bevindingen gedaan tijdens dat vooronderzoek mag betwisten of bespreken tijdens het debat ter terechtzitting (205).

Ofschoon de persoonlijke verschijning voor gelijken in beginsel wenselijk is wegens de aard zelf van de tuchtgeschillen (206), kan de beslissing op tegenspraak worden gewezen, zelfs als de vervolgte niet in persoon verschijnt, mits hij zijn verweer schriftelijk heeft gevoerd. Dat is het geval wanneer de wet tot oprichting van de beroepsorde bepaalt dat "de betrokkene zijn verweermiddelen mondeling of schriftelijk mag doen gelden" (207).

(202) Cass., 12 juni 1987, nr. 623; zie ook infra: de vertegenwoordiging van de afwezige.

(203) Cass., 3 sept. 1998, nr. 381.

(204) Cass., 8 april 1991, nr. 413; 20 juni 1997, nr. 289.

(205) Cass., 3 sept. 1998, nr. 381.

(206) Zie infra: de vertegenwoordiging van de afwezige.

(207) Cass., 12 juni 1987, nr. 623

- Beroepsgeheim en plicht tot waarheidsgetrouwheid.

Hoewel de geneesheer die, bij de uitoefening van zijn beroep, in vertrouwen wordt genomen door zijn cliënt, in de regel het hem toevertrouwde geheim moet bewaren, kan zodanige verplichting voor hem niet bestaan t.a.v. de tuchtoverheid, waaraan de geneesheer krachtens de beroepsplichtenleer eerlijkheid en loyauteit is verschuldigd. Die overheid staat in voor het beroepsgeheim en is er zelf door gebonden (208).

In de veronderstelling dat, door een verkeerde toepassing van art. 29 Sv., de tuchtoverheid aan het O.M. bericht geeft van misdaden of wanbedrijven waarvan zij kennis heeft gekregen in de uitoefening van haar ambt, zou die aangifte alleen tot gevolg hebben dat het O.M. gedwongen wordt een geheim te delen waarvan het in geen geval gewag mag maken bij de strafvervolging, die immers, nu zij op een schending van een regel van openbare orde zou zijn gegrond, nietig zou zijn (209).

- Uitspraak van de beslissing.

Krachtens art. 779 Ger.W. moeten de leden van het tuchtgerecht die aan de beslissing hebben meegewerkt noodzakelijkerwijze de zitting bijwonen waarop zij wordt uitgesproken, behoudens toepassing van art. 779, tweede lid (210).

Krachtens art. 785, eerste lid, Ger.W., kan een van de rechters die heeft deelgenomen aan de beraadslaging en de uitspraak van de beslissing in de onmogelijkheid verkeren om ze te ondertekenen, in welk geval daarvan melding wordt gemaakt onder de handtekening van de overige leden van het rechtscollege die ze hebben uitgesproken (211).

De vermelding in het vonnis dat het wettig verhinderde lid van het vonnisgerecht de beslissing had goedgekeurd, is weliswaar in strijd met het beginsel dat de beraadslaging van de rechters geheim is, maar maakt op zich de beslissing waarin zij is vervat, niet nietig (212).

- Gezag van gewijsde van een tuchtrechtelijke beslissing.

De tuchtrechtelijke beslissing die genomen is door een onafhankelijk, door of krachtens de wet ingesteld orgaan, dat na een contradictoir debat en met eerbiediging van het recht van verdediging, in een met redenen omklede en voor

(208) Van Compernelle J., op.cit., p. 407.

(209) Cass., 29 mei 1986, nr. 609; 18 feb. 1994, nr. 82; 19 dec. 1994, nr. 560.

(210) Cass., 31 jan. 1985, nr. 319; zie ook: Cass., 19 nov. 1992, nr. 743; 23 okt. 1997, nr. 424.

(211) Cass., 27 april 1989, nr. 493; zie ook: cass., 31 mei 1990, nr. 576; 5 nov. 1992, nr. 716.

(212) Cass., 29 mei 1986, nr. 609.

beroep vastbare beslissing moet uitspraak doen, heeft gezag van gewijsde binnen de perken van de door de wetgever aan het gerecht toegewezen bevoegdheid (213).

- Rechtsmiddelen – Verzet.

Het verzet tegen een bij verstek genomen beslissing in tuchtzaken van de raad van beroep brengt de vervolging in haar geheel opnieuw voor het rechtscollege dat bij verstek uitspraak heeft gedaan. Dat college moet niet enkel uitspraak doen over de ontvankelijkheid van het verzet, maar ook over de gegrondheid van de vervolging en over de toepassing van de sanctie (214).

- Hoger beroep.

Het Hof heeft geoordeeld dat "er geen algemeen rechtsbeginsel van dubbele aanleg bestaat", maar ook dat "art. 1068 Ger. W. van toepassing is op het hoger beroep tegen een beslissing in tuchtzaken overeenkomstig art. 2 van dat wetboek; dat het recht van hoger beroep is ingesteld om de onwettigheden die door de rechter in eerste aanleg mochten zijn begaan, te verhelpen en dat zij worden hersteld door het in acht nemen van de wet door de rechter in hoger beroep" (215).

- Voor hoger beroep vatbare beslissingen.

Tegen bewarende en individuele maatregelen die geen tuchtsanctie zijn, kan in beginsel geen hoger beroep worden ingesteld (216).

- Ontvankelijkheid.

De wijze om hoger beroep in te stellen, wanner zij in het reglement van een Orde is bepaald, vormt een voorwaarde voor de ontvankelijkheid van dat beroep (217).

Het tuchtgerecht dat het hoger beroep van de vervolgte persoon tegen een op tegenspraak gewezen beslissing laattijdig verklaart door voor hem een kortere dan de voor de overige personen geldende termijn toe te passen, schendt de artt. 10, 11 en 159 Gw. Daarentegen is de verlenging van de termijn om hoger beroep in te stellen die aan de andere dan aan de vervolgte personen is toegekend redelijk verantwoord in het geval dat over de zaak t.a.v. de vervolgte bij verstek uitspraak wordt gedaan, aangezien die verlenging kan voorkomen dat de vervolgte verzet

(213) Cass., 20 maart 1986, nr. 457; zie supra: de invloed van de tuchtvordering op de andere rechtsvorderingen.

(214) Cass., 12 jan. 1989, nr. 281.

(215) Cass., 21 jan. 1983, nr. 294; 2 nov. 1989, nr. 135; 19 jan. 1990, nr. 315; 25 juni 1993, nr. 306; 29 sept. 1995, nr. 409.

(216) Cass., 14 feb. 1986, nr. 389; cass., 30 juni 1995, nr. 348.

(217) Cass., 3 dec. 1992, nr. 767; 30 juni 1995, nr. 349; 22 april 1999, nr. 235.

doet, terwijl eventuele andere appellanten gedurende dezelfde termijn hoger beroep instellen (218).

- Devolutive kracht van het hoger beroep en evocatie.

Zowel in tuchtzaken als in de andere zaken wordt rechtspraak in twee instanties niet vereist door het Verdrag en is het geen algemeen rechtsbeginsel (219).

Art. 1068 Ger.W. dat betrekking heeft op de devolutive kracht van het hoger beroep is in beginsel van toepassing op het hoger beroep tegen een beslissing in tuchtzaken. De appellant en de vervolgte persoon dienen door het hoofd- of incidenteel beroep de grenzen te bepalen waarbinnen de tuchtraad in hoger beroep uitspraak moet doen over de in eerste aanleg voorgelegde geschillen (220).

Het hoger beroep tegen de eindbeslissing maakt dus het geschil aanhangig bij het tuchtgerecht in hoger beroep. Dat maakt evocatie ambtshalve overbodig en sluit uit dat de raad van beroep "zich zelf vat" (221).

Met toepassing van art. 1068 Ger.W. en door de loutere devolutive kracht van het hoger beroep tegen het eindvonnis is het tuchtgerecht in hoger beroep bevoegd om de beroepen beslissing teniet te doen, uitspraak te doen bij wege van een nieuwe beschikking en in de plaats daarvan een enkele tuchtstraf op te leggen (222).

- Rechtspleging voor het tuchtgerecht in hoger beroep.

De bepalingen, vervat in de artt. 209 en 210 Sv. zijn niet van toepassing in tuchtzaken, wanneer de wet tot oprichting van de Orde niet bepaalt dat door een lid van het gerecht in hoger beroep verslag moet worden uitgebracht bij de behandeling van de zaak in hoger beroep en zij evenmin verwijst naar de bepalingen van de bovengenoemde artikelen van het Wetboek van Strafvordering (223).

Het tuchtgerecht in hoger beroep gaat overeenkomstig art. 159 Gw. na of het reglement van de beroepsorde in overeenstemming is met de wet, zoals ieder met eigenlijke rechtspraak belast rechtscollege dat moet doen als het toepassing moet maken van de wetten en reglementen (224).

(218) Cass., 20 juni 1997, nr. 290.

(219) Cass., 21 jan. 1983, nr. 294; 1 dec. 1988, nr. 191; 2 nov. 1989, nr. 135.

(220) Cass., 2 nov. 1989, nr. 135; 21 nov. 1991, nr. 154; zie ook: cass., 21 jan. 1983, nr. 294; 5 mei 1989, nr. 505; 18 feb. 1994, nr. 82.

(221) Cass., 2 nov. 1989, nr. 135.

(222) Cass., 14 nov. 1980, nr. 162.

(223) Cass., 9 mei 1980, nr. 575.

(224) Cass., 11 feb. 2000, nr. D.99.0017.F; zie ook: Cass., 20 juni 1997, nr. 290.

* *
*

-Rechtspleging voor het Hof van Cassatie- (225).

- Ontvankelijkheid van het cassatieberoep.

Een cassatieberoep dat de schending aanvoert van regels van een door de overheden van de Orde opgemaakte code van de plichtenleer, is niet ontvankelijk, als de Koning geen verbindende kracht aan die code heeft verleend bij een in de ministerraad overlegd besluit, aangezien die regels geen wetten zijn in de zin van art. 608 Ger. W. Dit heeft het Hof herhaaldelijk beslist met betrekking tot de farmaceutische en medische codes van de plichtenleer (226).

- Persoon bevoegd om cassatieberoep in te stellen.

Het cassatieberoep dat ingesteld wordt door een persoon die niet bevoegd is om zich in cassatie te voorzien, is uiteraard niet ontvankelijk. Het Hof heeft aldus beslist in twee zaken betreffende de Orde van Architecten (227).

- Vormen.

Art. 1080 Ger. W., dat betrekking heeft op de inhoud van het verzoekschrift tot cassatie, is van toepassing in tuchtzaken, voor zover de aangevoerde schending betrekking heeft op een regel die gelijkgesteld wordt met een wet in de zin van de artt. 608 en 1080 Ger. W. (228).

Het verzoekschrift dat aan de griffie van de raad van beroep wordt gericht om cassatieberoep in te stellen, moet noodzakelijkerwijs door een advocaat bij het Hof van Cassatie worden ondertekend. In dat opzicht worden tuchtzaken dus niet gelijkgesteld met strafzaken (229).

Wanneer de rechtspleging van het cassatieberoep, krachtens de wet die een beroepsorde inricht, zoals in burgerlijke zaken wordt geregeld, moet het cassatieberoep ingesteld worden tegen de beroepsorde zelf en niet tegen de vertegenwoordigers ervan, aangezien de Orde de tegenpartij is van degene die, op

(225) Uit de overvloedige rechtspraak die onder de trefwoorden Cassatie, Cassatiemiddelen, Cassatieberoep, te vinden is, zijn slechts enkele arresten uitgekozen wegens hun belang in tuchtzaken.

(226) Cass., 26 maart 1980, nr. 474; 25 sept. 1981, nr. 70; 31 jan. 1985, nr. 320; 17 jan. 1986, nr. 320; zie ook supra m.b.t. het wettelijkheidsbeginsel.

(227) Cass., 11 jan. 1993, nr. 19; 30 juni 1995, nr. 349.

(228) Cass., 11 sept. 1981, nr. 30. Zie supra: het wettelijkheidsbeginsel.

(229) Cass., 1 dec. 1988, nr. 194.

grond van de voormelde wet, vervolgd en veroordeeld wordt door een orgaan van die Orde, i.c. door de raad van beroep.

Door de nationale raad van de Orde, die een orgaan is van de Orde, in staat te stellen als partij op te treden voor het tuchtgerecht in hoger beroep en cassatieberoep in te stellen, en, bijgevolg, voor het Hof als procespartij op te treden, heeft de wetgever evenwel uitgesloten dat een nietigheids sanctie zou kunnen worden uitgesproken wanneer het cassatieberoep van de veroordeelde gericht wordt tegen de nationale raad die voor de raad van beroep als partij is opgetreden (230). Verweerder had een grond van niet-ontvankelijkheid opgeworpen tegen de voorziening, op grond dat de voorziening alleen was betekend aan de nationale raad en niet aan de Orde zelf.

De tegen het cassatieberoep opgeworpen grond van niet-ontvankelijkheid kan niet worden aangenomen, wanneer het verzoekschrift een verschrijving bevat in de vermelding van een partij, m.n. de vermelding, als partij, van de "raad van beroep van de Orde der Geneesheren" in plaats van de "Orde der Geneesheren" (231).

Wanneer de reglementering van een Orde bijzondere vormen voorschrijft voor de kennisgeving van een cassatieberoep, bepalen die voorwaarden de ontvankelijkheid van dat cassatieberoep (232).

De kennisgeving van een cassatieberoep aan de assessor van de nationale raad van een beroepsorde met de vermelding dat hij assessor is in het tuchtgerecht in hoger beroep van die orde, is een verschrijving die geen invloed kan hebben op de ontvankelijkheid van het cassatieberoep (233).

- *Niet-ontvankelijkheid van het cassatiemiddel. met toepassing van de theorie van de naar recht verantwoorde straf.*

De theorie van de zogenaamde "naar recht verantwoorde straf" werd door het Hof, naar analogie met strafzaken, in tuchtzaken toegepast (234).

Alvorens die theorie toe te passen, gaat het Hof na of de uitgesproken enige straf, ondanks de in het middel aangevoerde grief, niet naar recht is verantwoord door andere niet bekritiseerde tekortkomingen.

(230) Cass., 15 jan. 1998, nr. 28.

(231) Cass., 24 juni 1983, nr. 594.

(232) Cass., 26 nov. 1981, nr. 206.

(233) Cass., 25 feb. 2000, A.R. D.98.0041.F.

(234) Sinds 1980: Cass., 10 okt. 1980, nr. 92; 30 april 1982, nr. 510; 14 april 1983, nr. 443; 2 juni 1983, nr. 546; 29 maart 1984, nr. 440; 6 nov. 1992, nr. 719; 24 dec. 1993, nr. 551; 18 feb. 1994, nr. 82.

De vraag werd evenwel gesteld of de toepassing van die theorie in tuchtzaken wel gegrond is (235). In tegenstelling tot strafzaken, zijn er, in tuchtzaken, in beginsel, immers geen regels die een welbepaalde straf opleggen voor een welbepaalde tekortkoming, en bestaat er evenmin een straffenschaal, aangezien elke tekortkoming, in de regel, kan worden bestraft met de minimum- tot de maximumstraf (236). Zodra één enkele straf wordt uitgesproken wegens verschillende tekortkomingen, lijkt de straf, in beginsel, dus steeds verantwoord te zijn.

Feit is dat het Hof steeds meer aarzelt om die theorie toe te passen teneinde een middel niet ontvankelijk te verklaren. Zulks is ook het geval wanneer, bijvoorbeeld, de beslissing in het midden laat of de feiten die niet in het middel bedoelde tekortkomingen opleveren, op zich volstaan om de enige uitgesproken straf te verantwoorden (237).

- Allerlei.

De rechtspraak betreffende de nietigheden die door de beslissing in hoger beroep al dan niet overgenomen worden, is in tuchtzaken dezelfde als in andere materies (238).

Dit geldt ook met betrekking tot:

- nieuwe middelen die in cassatie niet ontvankelijk zijn, aangezien zij niet werden voorgelegd aan het tuchtgerecht in hoger beroep (239).

- de controle van de motivering:

De beslissingen in tuchtzaken moeten, net als alle rechterlijke beslissingen, met redenen worden omkleed zoals bepaald in art. 149 van de Grondwet.

In het eigen belang van het beroep, moeten de beslissingen van de tuchtgerechten dus verantwoord worden dat zij geen enkele willekeur hanteren bij het toepassen van de regels, ook al gaat het hier niet om geschreven regels(240), waarop de uitoefening van het beroep gegrond moet zijn.

(235) Zie de zeer interessante noot (4), ondertekend F.D., sub Cass., 19 april 1979, p. 979.

(236) Zie supra over de wettigheid van de tuchtsancties.

(237) Cass., 2 arresten van 6 nov. 1980, nrs. 149 en 150; 11 april 1991, nr. 423; 16 dec. 1999, A.R. nr. C.99.0062.N.

(238) Cass., 23 mei 1985, nr. 575; zie ook Cass., 21 okt. 1983, nr. 103; 19 sept. 1986, nr. 36; 26 sept. 1986, nr. 50; 16 okt. 1986, nr. 96; 23 maart 1997, nr. 237; 10 maart 1988, nr. 431; 7 mei 1999, nr. 271; zie ook: 23 okt. 1987, nr. 112; 3 sept. 1998, nr. 380; Cass., 27 feb. 1987, nr. 386; zie ook Cass., 4 feb. 1988, nr. 338; 3 sept. 1998, nr. 380; 1 dec. 1988, nr. 191; 1 juni 1989, nr. 565; 6 dec. 1990, nr. 180; 7 mei 1999, nr. 271; Cass., 15 april 1988, nr. 495; zie ook Cass., 25 sept. 1987, nr. 57.

(239) Vb. Cass., 21 jan. 1982, nr. 309; 13 sept. 1984, nr. 38; 10 sept. 1993, nr. 340; 19 nov. 1993, nr. 473.

(240) Zie supra: de wettigheid van de tekortkomingen.

Het Hof heeft beslist dat een tuchtgerecht niet gehouden kan zijn de door dat college bestrafte feiten in de bewoordingen van de wet of van een code van plichtenleer te omschrijven; de rechter hoeft alleen de feiten te vermelden waarop de tuchtsanctie gegrond is, zodat het Hof kan nagaan of de bestreden beslissing uit die feiten al dan niet heeft kunnen afleiden dat er een tekortkoming was (241). Dit is meer bepaald het geval met betrekking tot tekortkomingen inzake de eer, de bescheidenheid en de waardigheid, die niet noodzakelijkerwijs het gevolg zijn van de schending van een wettelijke bepaling.

Zo is de beslissing in hoger beroep niet regelmatig met redenen omkleed, wanneer zij bij wege van tuchtsanctie de beroepswerkzaamheden van de vervolgte persoon beperkt, doch niet nader omschrijft op welke gronden de spreiding van de hem verweten beroepswerkzaamheden zou kunnen leiden tot enige overtreding van de plichtenleer (242).

Een middel dat gegrond is op de miskenning van een regel die de openbare orde raakt, kan, zoals in de andere materies, voor het eerst worden opgeworpen voor het Hof. Dit is het geval met regels die betrekking hebben op de samenstelling van het tuchtgerecht, welke van essentieel belang zijn voor de rechtsbedeling (243).

Een middel dat de openbare orde niet raakt, kan in tuchtzaken, net als in de andere materies, niet voor de eerste maal voor het Hof worden opgeworpen. Dit is het geval met het middel dat betrekking heeft op de onregelmatige aanhangigmaking van de zaak bij het tuchtgerecht (244), of op het onderzoek van de zaak door de raad in eerste aanleg, of op het hoger beroep van de zaak voor die raad (245) (246).

Het toezicht op de aangevochten regelmatigheid van de vervanging van een lid van de raad van beroep, die op het ogenblik van de uitspraak wettig is verhinderd, vereist een feitelijk onderzoek, waarvoor het Hof niet bevoegd is (247).

- Betichting van valsheid.

Een verzoekschrift met een incidentele valsheidsvordering op een cassatieberoep tegen een beslissing in tuchtzaken, is ontvankelijk, en de valsheidsvordering kan worden toegelaten, wanneer het stuk dat van valsheid wordt beticht - te dezen een

(241) Cass., 23 okt. 1981, nr. 135, en de noot A.T.

(242) Cass., 18 jan. 1996, nr. 40.

(243) Cass., 30 april 1982, nr. 510.

(244) Cass., 21 maart 1985, nr. 443.

(245) Cass., 7 april 1995, nr. 193.

(246) Wat een middel betreft dat de openbare orde raakt, zie: Cass., 30 april 1982, nr. 510; 16 okt. 1986, nr. 96; 27 feb. 1987, nr. 386; 9 nov. 1992, nr. 722; 4 feb. 1993, nr. 74.

(247) Cass., 19 mei 2000, A.R. nr. D.99.0006.F.

proces-verbaal van een vergadering van een tuchtraad die de vervolgte persoon heeft verhoord - voor de bodemrechters niet van valsheid kon worden beticht, en wanneer de valsheidsvordering betrekking heeft op een essentiële voorwaarde voor de regelmatigheid van de bestreden beslissing (248).

Een burgerlijke valsheidsvordering is niet ontvankelijk wanneer het cassatieberoep zelf niet ontvankelijk is (249).

- Cassatieberoep in het belang van de wet.

De procureur-generaal bij het Hof kan, met toepassing van de artt. 1089 tot 1091 Ger. W., cassatieberoep in het belang van de wet instellen tegen een beslissing van een tuchtraad in hoger beroep (250).

- Wederantwoord op de conclusie van het openbaar ministerie.

Net als in strafzaken en daarna in burgerlijke zaken, werd de Belgische Staat, bij arrest van 25 juni 1997, door het Europees Hof in de zaak Van Orshoven veroordeeld wegens de rol van het openbaar ministerie voor het Hof van Cassatie. Het Europees Hof heeft beslist dat het feit dat een geneesheer niet kon antwoorden op de conclusie die het openbaar ministerie had genomen in het kader van het onderzoek van een cassatieberoep tegen een tuchtrechtelijke beslissing, een schending van art. 6.1 van het Verdrag opleverde.

Het Hof heeft zijn werking aan die rechtspraak aangepast door, zoals het dat in andere materies had gedaan, de facto het recht toe te kennen om op dergelijke conclusies te antwoorden, nog vóór de teksten van het Gerechtelijk Wetboek, met name art. 1017, gewijzigd werden (251).

* *
*

-Wraking in tuchtzaken-

Wraking strekt ertoe de partijen de mogelijkheid te geven om hun zaak niet te laten berechten door een rechter wiens onpartijdigheid, jegens hen, wettig in vraag kan worden gesteld (252).

(248) Cass., 31 jan. 1985, nr. 319, en de concl. adv.-gen. Liekendael in Bull. en Pas., 1985, I, nr. 319.

(249) Cass., 1 dec. 1988, nr. 194.

(250) Cass., 14 feb. 1986, nr. 389.

(251) Zie, wat dat betreft, het wetsvoorstel, Gedr. St. Kamer, 0545, tot wijziging, met name, van art. 1107 Ger.W., in de zin van de Europese rechtspraak.

(252) Cass., 24 dec. 1993, nr. 550; zie ook Cass., 18 dec. 1997, nrs. 571-572.

Men is het erover eens dat de regels van het Gerechtelijk Wetboek betreffende wraking, van toepassing zijn in tuchtzaken (253), behoudens verordenende bepalingen die hiervan afwijken en die niet uitdrukkelijk zijn opgeheven; het gaat om een toepassing van de regel van art. 2 Ger. W. (254).

Sinds de wet van 12 maart 1998 die een nieuwe regeling inzake wraking heeft ingevoerd, behoort de beoordeling van de wrakingsgronden niet meer tot de bevoegdheid van het rechtscollege waarvan de leden gewraakt worden, maar tot de bevoegdheid van de onmiddellijk hogere gerechtelijke instantie (255).

De nieuwe wet schrijft niets voor wat de tuchtorganen betreft. De wet zal dus naar analogie op die tuchtorganen worden toegepast (256).

Het Hof heeft geoordeeld dat, ten gevolge van die wetswijziging, de oude regelingen krachtens welke het recht om over de wraking uitspraak te doen toegekend werd aan het rechtscollege waartoe het gewraakte lid behoorde, opgeheven werden, daar de bijzondere regeling niet kan blijven bestaan naast "de algemene wettelijke regeling die ingevolge de wet van 12 maart 1998 toepasselijk wordt" (257).

Daar de wrakingsgronden op beperkende wijze worden opgesomd in de wet, kan de schending van art. 6.1 E.V.R.M. niet als wrakingsgrond worden aangevoerd (258).

Wanneer een vordering tot wraking werd verworpen, heeft het voor de Raad van State ingestelde beroep geen opschortende werking, zodat de tuchtprocedure kan worden voortgezet (259).

Art. 6.1 E.V.R.M. verbiedt de gewraakte leden van de tuchtraad van een Orde niet om uitspraak te doen over een wraking van een ander lid van die raad door dezelfde persoon, zelfs als die wraking op dezelfde grond berust (260), het verbiedt evenmin dat een gewraakte persoon de raad voorziet, wanneer de wraking niet

(253) Cass., 13 april 1989, nr. 456; 4 maart 1991, nr. 352.

(254) Vb. art. 5, § 3, vierde lid, W. 22 april 1999 betreffende de accountants en de belastingconsulenten; zie, wat dat betreft: Cass., 5 nov. 1999, A.R. nr. C.99.0299.N.

(255) Cass., 21 mei 1999, nr. 304.

(256) Cass., 24 feb. 2000, A.R. nr. C.0064.N.

(257) Cass., 21 mei 1999, nr. 304; zie ook Cass., 7 mei 1999, nr. 270, en de concl. adv.-gen. Dubrulle.

(258) Cass., 24 nov. 1994, nr. 513; 16 dec. 1994, nr. 561; 24 sept. 1998, nr. 416. - Een wetsvoorstel wil die leemte opvullen. - Lees ook het Verslag van het Hof van Cassatie - 1999, Hoofdstuk V, dat gewijd is aan onttrekking en wraking, p. 60 e.v.

(259) Cass., 19 juni 1987, nr. 644; zie ook Cass., 9 feb. 1984, nr. 315.

(260) Cass., 13 april 1989, nr. 456; zie supra: de toepasselijkheid van art. 6.1 E.V.R.M.

ontvankelijk is verklaard omdat zij laattijdig is ingesteld, te dezen na het begin van de pleidooien (261).

Er bestaat geen grond tot wraking van een assessor-lid van een tuchtgerecht, daar dat lid slechts een raadgevende stem heeft en dus niet beslist (262).

Een beslissing van een provinciale raad tot verwijzing van een geneesheer voor die raad, die uitspraak moet doen over de tuchtvervolging, is een beslissing alvorens recht te doen in de zin van art. 828, 8°, Ger.W., zodat die wetsbepaling niet kan worden aangevoerd tot staving van een vordering tot wraking van een lid van die provinciale raad dat heeft meegewerkt aan die beslissing (263).

Dit is ook het geval voor een lid van een raad van een Orde dat feiten ter kennis brengt van die raad en een onderzoek voorstelt, daar hij "niet als klager of direct belanghebbende partij bij de zaak betrokken is". Hij kan om die reden dus niet worden gewraakt (264).

De omstandigheid dat vergoedingen verschuldigd zijn aan de leden van een tuchtgerecht, op grond van vooraf vastgestelde algemene criteria die geen verband houden met de inhoud van de te nemen beslissing, verleent aan die leden niet de hoedanigheid van "schuldeiser" in de zin van art. 828, 4°, Ger.W., welke hoedanigheid aanleiding kan geven tot wraking (265).

De verklaring waarbij een rechter zich van een zaak onthoudt, impliceert wettig het vermoeden dat er een grond tot wraking tegen hem bestaat. Het middel dat gegrond is op de omstandigheid dat hij nadien niettemin aan de beslissing heeft deelgenomen, kan niet voor het eerst voor het Hof worden aangevoerd, tenzij de wrakingsgrond een essentiële regel van de rechtsbedeling raakt (266).

-Onttrekking in tuchtzaken-

In tuchtzaken is de onttrekking niet in detail geregeld door de wet van 12 maart 1998.

De regels van het Gerechtelijk Wetboek zullen dus *mutatis mutandis* toegepast worden op de tuchtorganen, met alle moeilijkheden van dien (267), zoals bijvoorbeeld, betreffende het overleg tussen de voorzitter en de leden van het betrokken rechtscollege.

(261) Cass., 9 febr. 1984, nr. 315.

(262) Cass., 24 dec. 1993, nr. 550.

(263) Cass., 24 nov. 1994, nr. 513.

(264) Cass., 20 nov. 1981, nr. 189.

(265) Cass., 21 mei 1999, nr. 304.

(266) Cass., 4 maart 1991, nr. 352.

(267) Zie het verslag van het Hof van Cassatie 1999, p. 60 e.v.

Ingevolge art. 656, 1°, Ger.W., zal het Hof bevelen dat het verzoekschrift tot onttrekking van de zaak aan een tuchtraad wegens gewettigde verdenking, wordt meegedeeld aan de voorzitter van die raad, teneinde na overleg met de leden van die raad de vereiste verklaring onderaan op de uitgifte van de beslissing vast te stellen. De omstandigheid dat geen rechtsgeldige verklaring is afgelegd binnen de wettelijke termijn, belet niet dat het Hof uitspraak doet (268).

Het verzoekschrift tot onttrekking van de zaak aan een raad van beroep is niet ontvankelijk, telkens als de verwijzing van de zaak naar een andere raad wettelijk onmogelijk is omdat dit rechtscollege enig in zijn soort is (269). Art. 6 E.V.R.M., dat van toepassing is op de tuchtgerechten en zelfs voorrang heeft op de interne rechtsnorm, kan niet tot gevolg hebben dat het Hof bevoegd is om de wet te wijzigen.

Er kan sprake zijn van gewettigde verdenking op grond waarvan een tuchtprocedure kan worden verwezen, wanneer de geadieerde instantie van de orde in een andere procedure reeds een kritiek inhoudend standpunt heeft ingenomen i.v.m. feiten analoog aan die van de huidige procedure (270).

Alleen de omstandigheid dat een persoon tegen wie tuchtvervolging is ingesteld de geadieerde instantie van de orde gedagvaard heeft tot betaling van schadevergoeding, heeft niet tot gevolg dat bij hem of bij derden een gewettigde verdenking kan ontstaan omtrent de volstreekte objectiviteit en onpartijdigheid van de beslissing die de raad te zijnen aanzien zal wijzen (271).

Er is eveneens sprake van gewettigde verdenking wanneer de leden van het tuchtgerecht in het openbaar een standpunt hebben ingenomen tegen de houding van de verzoeker tot wraking, dat kan aangemerkt worden als een vooroordeel betreffende de feiten waarvoor laatstgenoemde ter verantwoording wordt geroepen, ook al hebben die feiten niets te maken met zijn beroepspraktijk maar houden zij wel verband met de uitoefening van een mandaat van vast lid van de raad van de Orde of met het openbaar maken van zijn standpunt over de toekomst van zijn Orde of met een geschil met de instanties van die Orde (272).

Gewettigde verdenking valt niet af te leiden uit de loutere omstandigheid dat een raad van de Orde, bij de uitoefening van zijn wettelijke opdracht om de beginselen van waardigheid, rechtschapenheid en kiesheid die aan het beroep ten grondslag

(268) Cass., 6 jan. 2000, C.99.447.N.

(269) Cass., 21 mei 1987, nr. 567; zie evenwel Cass. 20 juni 1997, nr. 291, op de andersluidende conclusie van proc.-gen. Liekendael.

(270) Cass., 29 okt. 1998, nr. 466; 7 mei 1999, nr. 268; zie ook Cass., 3 feb. 1986, nr. 348; 30 april en 25 mei 1990, nrs. 514 en 560.

(271) Cass. 10 mei 1991, nr. 467.

(272) Cass., twee arresten van 19 juni 2000, C.00.0215 en 0216.F.

liggen te handhaven, bij wege van algemene beschikking een regel inzake onverenigbaarheid heeft uitgebreid zonder te verwijzen naar een bijzonder geval (273).

Een vordering tot onttrekking die niet gericht is tegen het gehele rechtscollege kan echter wel een grond tot wraking opleveren (274).

* *
*

-Besluiten-

Aan het einde van deze retrospectieve analyse van de twee laatste decennia - een keuze die niet geheel willekeurig is gemaakt, gelet op de sterke evolutie die sinds de jaren 1980, d.i. twintig jaar na het eerste arrest van het Europees Hof, heeft plaatsgevonden -, wordt men getroffen door het groot aantal gepubliceerde arresten, waarvan men kan vermoeden dat zij de smeltkroes hebben gevormd voor de geleidelijke ontwikkeling van een corpus van regels, dat de aanzet zou kunnen vormen tot een algemeen tuchtrecht, zoals er een strafrecht en een recht van strafrechtspleging bestaat.

Kunnen we de particularismen van de verschillende beroepen overstijgen en die grootste gemene deler vinden die het uitgangspunt van ons onderzoek vormde, d.w.z. een eenheid op het vlak van de algemene rechtsbeginselen, van de wettelijkheid van de straffen, van de jurisdictionalisering van de procedures, van de bescherming van de individuele rechten, dat zich als een "ensemble normatief transversal" aandient (275) en het resultaat is van de aanwijzingen die door de Europese en de Belgische rechtspraak tezamen zijn gegeven?

Het lijkt vanzelfsprekend dat het tuchtrecht thans meer normativiteit verwerft (276), wat ook betekent dat het tuchtrecht die kenmerkende willekeur begint te verliezen om geleidelijk aan de plaats te verwerven die het in een Rechtsstaat verdient (277).

- Materieel tuchtrecht.

(273) Cass., 12 feb. 1987, nr. 353.

(274) Cass., 12 feb. 1987, nr. 353; 22 nov. 1990, nr. 160.

(275) Zie het lemma 'Discipline' in Encyclopédie Dalloz, op. cit., d. III (1997).

(276) Delmas-Marty, M., op. cit. Als voorbeeld van die evolutie kan gewezen worden op de erg recente W. 1 maart 2000 (B.S., 4 juli 2000, p. 23252) tot oprichting van een Instituut voor bedrijfsjuristen; inderdaad een exemplarische wet, daar het de uitoefening van tuchtbevoegdheid uitgebreid inricht, alsof de wetgever zich eindelijk bewust is geworden van de door de rechtspraak blootgelegde leemten in de reglementeringen.

(277) Delperée Fr., op. cit., p. 345.

De bovenstaande vaststelling is weliswaar minder vanzelfsprekend op het vlak van het materieel tuchtrecht, d.i. dat gedeelte van het tuchtrecht dat betrekking heeft op de tekortkomingen en de aantastingen van het beroep. Op dat vlak blijken de Orden de meeste tegenstand te bieden.

De onduidelijkheid van de beschuldigingen, ja zelfs het gebrek aan omschrijving, kunnen, niettegenstaande het bepaalde in de artikelen 6.3 en 7.1 van het Verdrag, de onzekerheid van de persoon die voor een tuchtraad wordt vervolgd dus niet doen verdwijnen.

Toch kan niet meer worden volgehouden dat de zegswijze "nullum crimen sine lege" volkomen genegeerd wordt. De flexibiliteit die uit het nog ongeschreven karakter van een gedeelte van het tuchtrecht voortvloeit, heeft tot gevolg dat de overheden van de Orden niet alleen recht spreken maar het ook creëren. De vaststelling kan dus genuanceerd worden, omdat er in bepaalde gevallen een poging wordt gedaan of een aanzet bestaat om de tekortkomingen te catalogeren, en ook omdat de bevoegdheid van de tuchtoverheid om personen te beschuldigen niet discretionair wordt uitgeoefend. Desalniettemin zorgt die relatieve miskennis van het wettelijkheidsbeginsel ervoor dat het omschrijven van de fouten en tekortkomingen een ingewikkelde oefening blijft.

Het opstellen van een precieze code van de fouten en tekortkomingen zou evenwel niet het wondermiddel zijn, daar, enerzijds, vastgesteld moet worden dat de beroepen aanzienlijk evolueren en, anderzijds, erkend moet worden dat de deontologische fout alleen kan worden bepaald op grond van specifieke verplichtingen "qui débordent les obligations définies par la loi civile ou par la loi pénale. La déontologie professionnelle vise à imposer un comportement qui ne s'exprime pas uniquement dans des textes généraux répressifs" (278).

Men zou zelfs "violier l'esprit d' un droit déontologique que de vouloir l'enfermer dans la lettre d'un texte réglementaire" (279).

Toch moet worden gehoopt dat de tuchtrechter zich niet meer ertoe zal beperken de zwaarwichtigheid van de aangeklaagde feiten te vermelden, maar een werkelijke inspanning zou leveren om ze te omschrijven.

- Tuchtsancties.

Op het vlak van de sancties is de vaststelling positiever of biedt ze meer vooruitzichten.

(278) Flécheux G. en Massis Th., "Les procédures disciplinaires et la Convention européenne des droits de l'homme", in "Les Droits de l'Homme au seuil du troisième millénaire - Mélanges en hommage à Pierre Lambert", Bruylant, 2000, p. 363.

(279) Ibid., p. 364.

Wat Mireille Delmas-Marty "le droit des droits de l'homme" noemt (280), heeft een "recomposition du droit disciplinaire et (...) du droit des sanctions" mogelijk gemaakt, door de tuchtinstanties grenzen op te leggen die ze niet mogen overschrijden, en door aan te geven hoe het rechtstelsel van de sancties eenvormig kan worden gemaakt, en zelfs hoe tuchtsancties in het strafrecht kunnen worden opgenomen, wat de toepassing van de "ne bis in idem"-regel, als vastgelegd in art. 4 van het aanvullend protocol nr. 7 bij het E.V.R.M., mogelijk zou maken (281).

Desalniettemin is het stelsel van de sancties nog erg onvolledig en houdt het meestal geen rekening met de mogelijkheden die geboden worden door de verjaring van de rechtsvordering (282), door de opschorting van de uitspraak, door het uitstel van de tenuitvoerlegging, door het herstel in eer en rechten, door de uitwissing, door de herziening, door de genade. Uit dit alles volgt dat het stelsel van de tuchtstraffen te nauw gericht is op bestraffing of boetedoening, wat niet meer geldt voor de strafsancties.

- Tuchtrechtspleging

Op het vlak van de tuchtrechtspleging en van de uitdrukkelijk in art. 6 E.V.R.M. opgesomde waarborgen, of de impliciet hieruit voortvloeiende waarborgen, welke onder de uitdrukking "recht op een eerlijk proces" vallen, zijn de meeste en belangrijkste geschillen ontstaan. Daar heeft zich bijgevolg ook een bewustwording en een evolutie voorgedaan waardoor de essentie en de werking van het tuchtgerecht grondig is gewijzigd, door de wetgever en de Belgische rechter duidelijk te maken welke weg gevolgd diende te worden om het tuchtgeschil aan een gemeenschappelijke, d.w.z. eenvormige procesregeling te onderwerpen, die beantwoordt aan de vereisten van een eerlijk proces.

Uit de rechtspraak van het Europees Hof is een fundamentele logica ontstaan, die erin bestaat de waarborgen van het eerlijk proces uit te breiden tot alle rechtsprekende instanties, waarbij de tuchtrechtspleging en de strafrechtspleging gaandeweg naar elkaar toegroeien door uit de laatstgenoemde rechtspleging uitgebreid te putten en dankzij een autonomie bij de uitlegging, die noodzakelijk is om te voorkomen dat de Staten "puissent soustraire à leur guise des pans entiers de procédure juridictionnelle aux garanties de l'article 6" (283).

Het Europees Hof heeft overigens herhaaldelijk erop gewezen dat een beperkende uitlegging van art. 6 E.V.R.M. noch aan het voorwerp, noch aan de doelstelling van

(280) Delmas-Marty M., op. cit., p. 157 en 158.

(281) Ibid., p. 160.

(282) Sace J., op. cit., p. 17. Zie, als duidelijk voorbeeld van de evolutie, het nieuwe art. 418 Ger.W., dat de verjaring van de gerechtelijke tuchtvoordering invoert.

(283) Velu J. en Ergec R., op. cit., nr. 410.

die bepaling beantwoordt, gelet op de vooraanstaande rol die het recht op een eerlijk proces in een democratische samenleving speelt (284).

Men kan overigens vaststellen dat de Orden hun praktijk aan de vereisten van het Verdrag hebben aangepast, en daarbij soms verder gaan dan wat het Europees Hof had beslist (285).

Het Hof van Cassatie zelf heeft aan het Verdrag soms een ruimere interpretatie gegeven dan die van het Europees Hof, terwijl dat hof, van zijn kant, naar een realistischer standpunt evolueerde. Dat is vb. het geval inzake cumulatie van rechterlijke ambten, als gevolg van het arrest De Cubber van 26 okt. 1984, nr. 86 (286): "le seul cumul de fonctions, même s'il suscite des craintes d'impartialité, ne peut (aujourd'hui) plus fonder une violation de l'article 6. Il faut en outre que des éléments concrets viennent dans chaque cas d'espèce conforter objectivement ces inquiétudes (...). La Cour européenne est ainsi passée du stade des abstractions à celui des réalités concrètes" (287).

De grenzen die thans nog gesteld worden aan de toepassing van art. 6, vloeien voort uit het aarzelende en terughoudende karakter van de interne rechtspraak, maar men is het erover eens dat zij stilaan vervagen (288).

Nochtans treedt het drieluik "vervolgning, onderzoek en vonnis", dat kenmerkend is voor de strafrechtspleging, nog niet voldoende op de voorgrond in tuchtzaken (289).

Aldus beïnvloedt de jurisdictionalisering van het tuchtrecht alleen de eindfase van het proces; zij zou ook meer invloed moeten hebben tijdens de voorbereidende fase (290).

Zoals wij elders reeds hebben aangegeven, blijven er daarenboven grote deelgebieden van het geschilrecht in tuchtzaken, zoals dat van het openbaar ambt, die niet door de waarborgen van het Verdrag worden beschermd; het is echter niet

(284) Arresten Delcourt van 17 jan. 1970, § 25; Deweer van 27 feb. 1980, reeks A, nr. 35, § 44 ; De Cubber, 26 okt. 1984, reeks A, nr. 86, § 30.

(285) Matray Chr., op. cit., p. 138.

(286) Zie Velu J. en Ergec R., op. cit., nr. 1239.

(287) Lees de concl. adv.-gen. Spreutels vóór Cass., 16 juni 1999, nr. 362, uitgesproken in volt. terecht., p. 888, en de noot 78.

(288) Lambert P., op. cit., Rev. Trim. D. H., 1995, p. 173.

(289) Veelzeggend voor de bezorgdheid van de wetgever om de voorschriften van het Europees recht na te leven, is, vb. het wetsontwerp 0502, dat door de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 14 juli 2000 is aangenomen, tot wijziging van de Wet 19 dec. 1950 tot instelling van de Orde der Dierenartsen, en dat bepaalt dat de leden van het bureau of van de raad van de Orde "niet kunnen deelnemen aan de beraadslagingen of aan de beslissing in tuchtzaken".

(290) Delperée Fr., op. cit., p. 343 en 344.

uitgesloten dat de evolutie van de rechtspraak ervoor zal zorgen dat die waarborgen voortaan ook voor dergelijke geschillen zullen gelden (291).

Hoewel de meeste waarborgen van het eerlijk proces thans op de tuchtrechtspleging van toepassing zijn, blijven er van reglement tot reglement belangrijke verschillen bestaan. Daarom is er nood aan een algemeen reglement van plichtenleer of aan algemene beginselen die op alle codes of reglementen van beroepsplichtenleer van toepassing zijn (292).

* *
*

Als meer algemeen besluit kunnen we vaststellen 293 dat er een evolutie op twee vlakken heeft plaatsgevonden, nl. dat van het corporatisme (I) en dat van het tuchtrecht (II).

I. Wat in de huidige evolutie van het tuchtrecht opvalt, is de nadruk die op de *juridicisering* gelegd wordt. In dat verband moeten de Orden erover waken -of is dat de taak van de wetgever?- dat de codes van plichtenleer die zij toepassen, verbindende kracht hebben verkregen, al was het maar om redenen van rechtszekerheid. Gedurende decennia onderscheidde het tuchtrecht zich door het onduidelijk karakter van zijn begrippen en het onzeker karakter van zijn procedures, die ten dienste werden gesteld van een reglementering die thans nog tamelijk eenzijdig autoritair of zelfs repressief blijft, en in ieder geval uitsluitend ertoe strekt het beroep te verdedigen, zonder enige inachtneming van het aspect van de *bescherming van de maatschappij*, zoals dat in strafzaken wel het geval is (294). Zoals professor Delperée vaststelt, "le droit disciplinaire a encore du chemin à faire. Il doit notamment se dégager des propos moralisateurs qui l'entourent ou des discours corporatistes auxquels il peut si commodément conduire" (295).

(291) Ergec R., op. cit., p. 40.

(292) Wat die eenheid binnen de verscheidenheid betreft, zie Delperée Fr., op. cit., p. 341; Baert K. en Leroy Ph., op.cit.

(293) Merk op dat die vaststelling alleen kan worden gedaan op grond van gepubliceerde arresten die betrekking hebben op beslissingen in tuchtzaken waartegen cassatieberoep is ingesteld. Dat voorbehoud is belangrijk, aangezien die vaststelling geen rekening houdt met niet gepubliceerde arresten en met beslissingen in eerste aanleg of in beroep, die niet aan de controle van het Hof zijn onderworpen. Volledigheidshalve zou een analyse van die andere arresten moeten worden verricht, om zich een mening te vormen van de wijze waarop de tuchtgerechten, in hun geheel, of elke Orde afzonderlijk, rekening hebben gehouden met de Europese rechtspraak en met die van het Hof van Cassatie.

(294) Wij zinspelen hier op de "défense sociale nouvelle" als "mouvement de politique criminelle humaniste", zoals zij werd voorgestaan door Marc Ancel, Rev. Sc. Crim., 1955, 562; Hennau Chr. en Verhaegen J., Droit Pénal Général, Bruylant, nr. 428.

(295) Op. cit., p. 347.

Het begrip "*corporatisme*" roept niet alleen verplichtingen maar ook voorrechten op. De tijd is voorbij dat corporaties de uitoefening van het beroep onderwierpen aan "des conditions plus ou moins tyranniques", en dat zij hun leden in de greep hielden van "une oppression absolue" (296).

Ondanks de uitwassen waartoe het aanleiding kan geven, blijft het corporatisme toch een maatschappelijk belang vertonen, op voorwaarde dat het zich niet in een steriel immobilisme verschanst, dat het niets meer zou zijn dan de autoritaire uitdrukking voor een soort *mandarijnendom* met arbitraire bevoegdheden.

Met het oog op rechtszekerheid valt daarenboven te hopen dat het tuchtrecht een grotere eenvormigheid verkrijgt, dat de kortzichtigheid van het corporatisme, van groeperingen, van openbare of privéberoepen overstijgt (297).

"C'est dans une alliance heureuse entre le respect de la tradition des juridictions ordinales et des règles du procès équitables que se situe peut-être la voie pour aller plus loin dans le respect de la Convention européenne des droits de l'homme" (298). Dit is de weg die het corporatisme, met het oog op de vereisten van de rechten van de mens, nog moet afleggen.

II. Het tuchtrecht zelf wil blijkbaar, beduidend meer dan twintig jaar geleden, als een volwaardige justitie overkomen.

Is het illusoir te denken dat we evolueren naar een preciezer en vollediger uitwerking van de codes van plichtenleer en van de procedureregels?

Wat dat betreft, kan niet worden betwist dat uit de rechtspraak in tuchtzaken, door middel van de aangevoerde middelen en de gewezen arresten, blijkt:

- dat men zich meer bewust is geworden van de nood om de waarheid aan het licht te brengen in het kader van een eerlijk proces,
- dat de rechten van de mens steeds verder geïntegreerd worden,
- dat er meer nauwlettend wordt toegezien op de eerbiediging van het recht van verdediging,
- dat er tegelijkertijd meer oog is voor de bescherming van de waardigheid en de faam van het beroep.

De rol van de rechtspraak blijkt hier van essentieel belang te zijn.

Heeft men niet gezegd: "Une profession se pénètre mieux de ses devoirs à partir des prises de position de la jurisprudence" (299)?

(296) Vandaar de afschaffing van de corporaties door de Franse Revolutie van 1789. Lees verbo, *Corporation*, in "Le Dictionnaire du XIX-siècle" van Pierre Larousse, 1888.

(297) Pralus-Dupuy J., op. cit.

(298) Flécheux en Massis, op. cit., p. 373.

(299) Hannequart en Henry, op. cit., p. 322.

* *
*

Na deze al te lange rechtsgeleerde uiteenzetting die ik u geheel naar onze traditie, heb doen ondergaan, is thans het ogenblik aangebroken om aan te knopen met een andere traditie: de herinnering aan hen die ons het voorbije jaar zijn ontvallen.

Deze opsomming is pijnlijker omdat zij gepaard gaat met smart wegens het ontbreken van degenen die de opening van het gerechtelijk jaar in deze plechtige zittingzaal samen met ons plachten te vieren.

Een eerste voorzitter, de Heer Wauters, twee procureurs-generaal, de Heren Delange en Dumon hebben ons verlaten. Hoewel, eigenlijk bleven zij met hart en ziel in ons midden tot de dood hen onbarmhartig heeft weggerukt. De Heer Delange overleed op 6 december 1999, de Heer Dumon op 4 februari 2000, Mr. Dassesse op 13 maart 2000 en de Heer Wauters op 13 juli laatstleden.

Op 3 februari 2000 heeft het Hof hulde gebracht aan de Heer Delange, de deken van de emeriti procureurs-generaal.

Om herhaling te vermijden wil ik hier verwijzen naar de uitmuntende lijkrede die toen werd uitgesproken. Hij was een moreel en fysiek opmerkelijk iemand, een deskundig jurist, met name op het vlak van het tuchtrecht waarover ik heden heb gesproken. Hij sprak met kennis van zaken maar ook met grote menselijkheid. Zijn diepzinnigheid toonde aan dat het recht veel meer is dan een wetenschap en niet onverschillig kan blijven voor het menselijk aspect waaraan het zijn werkelijke dimensie ontleent.

Op 16 maart 2000 bracht het Hof hulde aan procureur-generaal Dumon. Zijn uitzonderlijke persoonlijkheid was sterk aanwezig tijdens de cruciale gebeurtenissen in de geschiedenis van ons land. Ook tijdens zijn emeritaat en tijdens de beproevingen die de rechterlijke macht nog niet zo lang geleden diende te doorstaan, liet hij zich niet onbetuigd. Tot zijn laatste levensdagen bleef procureur-generaal Dumon met opmerkelijke verontwaardiging reageren op de aanvallen die tegen de rechterlijke macht waren gericht.

De balie van cassatie, die ons zo na aan het hart ligt, verloor op 13 maart 2000 een van haar leden. Meester Jean Dassesse was niet enkel een opmerkelijk jurist, hij had tevens een charismatische persoonlijkheid. Het Hof bracht hem hulde op 11 mei 2000. Meester Dassesse toonde aan door zijn uitmuntend juridisch werk hoe belangrijk en onontbeerlijk de synergie is die moet bestaan tussen het Hof, het parket en de balie van cassatie. Zijn artistieke gaven vormden een ander zeer aantrekkelijk facet van zijn persoonlijkheid.

Op 3 juli laatstleden overleed Alfred Wauters. Het Hof zal hem eerstdaags hulde brengen.

Ik wil echter vandaag reeds heel eenvoudig zeggen dat hij klasse en elegantie belichaamde. Hij was één van die mensen tot wie men zich keert als de nood hoog is. Zijn juiste inschatting van de zaken, zijn gereserveerde houding bezorgden hem de reputatie een wijs man te zijn, in het oud Nederlands "een vroede vader": dat wil zeggen iemand die verstandig, behoedzaam en oordeelkundig raad geeft. Hij bezat tevens een ruime cultuur ten dienste van onze drie gemeenschappen: zijn hart was Belgisch, zijn overtuiging en ervaring Europees.

Deze overledenen hadden een respectabele leeftijd bereikt, in die mate zelfs dat velen onder ons hen niet meer hebben gekend, tenzij dan door hun reputatie die stoelde op hun invloedrijke conclusies en hun uitmuntende juridische kennis. Wij zijn hen dankbaar om wat ze zijn geweest, als mens en als jurist. Het was voor het Hof en de Justitie een eer hen onder hun leden te hebben mogen rekenen.

De generatie jongeren, raadsheren en advocaten-generaal, referendarissen en magistraten met opdracht, die het nieuw imago van het Hof zullen bepalen, zij hen indachtig.

Voor de Koning vorder ik dat het Hof tijdens het nieuw gerechtelijk jaar zijn werkzaamheden voortzet.